लब्धिसूरीश्वरजैनग्रन्थमाला ।

१	जैनतत्त्वविधि संग्रह	०-८-०
२	हीरप्रश्नोत्तराणि	०-१२-०
३	श्रीपालचरित्रम्	१-०-०
४	तत्त्वन्यायविभाकरः	०-८-०
५	पंचसूत्रम्	(प्रेस)
६	आरम्भसिद्धिः	(,,)

મુદ્રક :
શા ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી. પ્રેસ-ભાવનગર.

प....स्ता....व....ना.

सुविदितमेवैतद्विवेचनाञ्चितलोचनानां पक्षपातगन्धविधुराणां सहृदयानां लब्धवर्णोत्तमानां सदभ्यर्हणार्हो हृद्यासनं स्याद्वादरत्नप्रभाभासुरं दार्शनिकान्वेषणाध्वनि कियत्सामञ्जस्यमुपयातीति । एकान्तपिशाचिकावेशाविष्टा हि दर्शनान्तरीयाः कस्यापि नैकमपि वस्तु याथात्म्येन निर्णेतुं पारयन्तो परस्परविरोधिभिर्मायाप्रपञ्चैः केवलं पामरान् सरलहृदयान् पातयन्ति निर्वृतिसुरससरणगमनमार्गोत्सुल्ललितान् । प्रत्यक्षेण पश्यन्तोऽपि अनुमानेनानुमिन्वन्तोऽपि शब्देन शुश्रूयमाणा अपि भङ्ग्यन्तरेण स्वयं जल्पन्तोऽपि वस्तुस्वरूपमनेकान्तं नितान्तरक्तकुतर्कवासनावासितमानसभूतं प्रतिबोधितास्सन्तोऽपि न चेतयन्त इति किं ब्रूमः कर्मवैचित्र्य दौरात्म्यमेतेषाम् ॥

अनेकान्तवादोऽयं क्वचिदपि कथञ्चिदपि विरोधलेशास्पदमात्रान्तः सौलभ्येन पदार्थतत्त्वप्रबोधनपटिष्ठस्सर्वज्ञसन्ततेर्न कथञ्चिदपि प्रतिपाद्यमानो भवितुमर्हतीति नैवात्र कस्यापि शङ्कालवः । स्याद्वादप्रधानेन जैनागमेन रत्नत्रयमेव परमनिर्वृतिसाधनाय प्रभवतीति प्रतिपादितम् । तत्त्वश्रद्धारत्नं ज्ञानरत्नं क्रियारत्नमिति रत्नत्रयम् । एवञ्च ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः प्रतिपादितो भवति । तत्र रत्नत्रयविषया अनेके ग्रन्थाः प्राचीनाचार्यसंदृब्धाः सुविशाला वरीवृतति । परं केचिन्निगूढत्वाद्बालानां दुरवगाहाः केचन तत्त्वानामेव प्रतिपादकाः अन्ये ज्ञानानामेवापरे तु चारित्रस्यैव । अतो नैतेभ्योऽनायासेन बालानां ग्रहणं घटत इति मन्वानैर्दया-

लुभिः कविकुलकिरीटव्याख्यानवाचस्पतीति गरीयःपदवीविभूषि-
तैर्नैकासु भाषासु नानाग्रन्थप्रणेतृभिर्विचक्षणप्रवरैर्भव्यजनताप्र-
पप्रणोदिभिर्जैनजगद्वन्दितचरणारविन्दैः प्रातस्स्मरणीयैराचार्यवर्यैः
श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरपट्टालङ्कारैर्विजयलब्धिसूरीश्वरैः प्राचीन-
पन्थानमवलम्ब्य सरलतया ग्रन्थोऽयं व्यरचि ।

अत्र च भागत्रयमस्ति सम्यक्श्रद्धानिरूपणं सम्यक्संविन्नि-
रूपणं सम्यक्चरणनिरूपणमिति । प्रथमे तत्त्वानां नवानां द्वितीये
मतिश्रुतावधिमनःपर्यवकेवलज्ञानरूपाणां प्रमाणानां तृतीये चरण-
करणयोस्सुगमतया निरूपणं कृतमस्ति । वैशिष्ट्यञ्चात्रेदमेव यत्तत्त्वा-
दीनां क्वचिल्लक्षणरूपेण क्वचित्फलानुमेयतया क्वचित्स्वरूपवर्णन-
रूपेण क्वचिदौपलभ्यतया प्रदर्शितानि स्वरूपाणि यतो बालानां
तर्ककौशल्यमभ्युदीयादिति । तथा सम्यक्श्रद्धासविवरणानि मोक्ष-
मार्गाः, सूक्ष्मैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियेत्यादिवाक्यैरनेके न्याया
सूच्यन्ते । तदेतत्सर्वं एभिरेव ग्रन्थकृद्भिर्गुम्फिताया मसद्वाया स्वोप-
टीकायां प्रदर्शितं । अतो विचारकुशलैः कोविदवरैरत्र न्यून-
धिकत्वं नोत्प्रेक्ष्यम ॥

तदत्र ग्रन्थोऽयं विदुषां परितोषाय पुस्तकरूपमाप्यत
जैनानन्दमुद्राप्रकाशनया अशुद्धीर्विशोध्य गुणदोषविवेचनकुशलैर्मी-
मांसकैरनुग्रहदृष्ट्याऽयं विलोकनीय इत्याशासे—

ईडरनगरे
पौषकृष्णचतुर्दश्याम
१०-१-३५

मुनिर्विक्रमविजयः ।

॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

श्रीमद्विजयलब्धिसूरीश्वरविरचितः

तत्त्वन्यायविभाकरः ॥

भक्तपुङ्गवनम्रसुराधिपशिरःकोटीररत्नप्रभा-
भानस्मेरपदाम्बुजं निरुपमज्ञानप्रभाभासुरम् ।
रागद्वेषतृणालिपावकनिभं वाणीसुधाम्भोनिधिं,
श्रीमद्वीरजिनेश्वरं प्रतिदिनं वन्दे जगद्वल्लभम् ॥

प्रज्ञायंभवसंमदिष्णुकथकप्रौढोक्तिविद्रावण-
प्रख्यं जीवगणोपजीवकदयावृष्टिप्रकर्षोज्ज्वलम् ।
नत्वा श्रीकमलाख्यसूरिमसकृद्ध्यात्वा च जैनागमं,
तत्त्वन्यायविभाकरं सुललितं ग्रन्थं प्रकुर्वे मुदा ॥

सम्यक्श्रद्धासंविच्चरणानि मुक्त्युपायाः । तत्त्वेष्वास्था सम्यक्श्रद्धा । नव तत्त्वानि जीवाजीवपुण्यपापाश्रवसंवरनिर्जराबंधमोक्षा नव । जीवा अनन्ताः ॥

धर्माधर्माकाशकालपुद्गलाः पञ्चाजीवाः । जीवेन सहैतान्येव षड् द्रव्याणि । दर्शनान्तराभिमतपदार्थानामत्रैवान्तर्भावः । पुण्यादितत्त्वानामप्ययमेव न्यायः ॥

तत्र पुण्यपापास्रवबन्धानां पुद्गलपरिणामत्वात् पुद्गलेषु, संवरनिर्जरामोक्षाणां जीवपरिणामत्वाज्जीवेष्वन्तर्भावः । कालं विहाय पञ्चास्तिकाया भवन्ति गुणपर्यायसामान्यविशेषादयस्त्वद्रव्येष्वेव संगच्छन्ते ।

पुण्यस्य तु सातोच्चैर्गोत्रमनुष्यद्विकसुरद्विकपञ्चेन्द्रियजातिपञ्चदेहादिमत्रितनूपाङ्गादिमसंहननसंस्थानप्रशस्तवर्णचतुष्कागुरुलघुपराघातोच्छ्वासातपोद्योतशुभखगतिनिर्माणत्रसदशकसुरनरतिर्यगायुस्तीर्थंकरनामकर्मरूपेण द्विचत्वारिंशद्भेदाः ॥

ज्ञानान्तरायदशकदर्शनावरणीयनवकनीचैर्गोत्रासातमिथ्यात्वस्थावरदशकनिरयत्रिककषायपञ्चविंशतितिर्यग्द्विकैकद्वित्रिचतुर्जातिकुखगत्युपघाताप्रशस्तवर्णचतुष्काप्रथमसंहननसंस्थानभेदात् द्व्यशीतिविधः पापः ॥

आस्रवस्तु इन्द्रियपञ्चककषायचतुष्काव्रतपञ्चकयोगत्रिकक्रियापञ्चविंशतिभेदाद्द्वाचत्वारिंशद्विधः ॥

पञ्चसमितित्रिगुप्तिद्वाविंशतिपरिषहदशयति-

धर्मद्वादशभावनापञ्चचारित्रभेदात्संवरस्सप्तपञ्चाशद्विधः ॥

बाह्याभ्यन्तरषट्कस्वतपोभेदेन द्वादशप्रकारा निर्जराः ॥ प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशभेदा चतुर्विधो बन्धः । मोक्षस्तु सत्पदप्ररूपणाद्रव्यप्रमाणक्षेत्रस्पर्शनाकालान्तरभागभावाल्पबहुत्वैर्नवविधः ॥

तत्र चेतनालक्षणो जीवः । स द्विविधः । संसार्यसंसारिभेदात् । अत्र चेतनत्वेन जीव एकविधः, त्रसस्थावरभेदेन द्विविधः । पुंस्त्रीनपुंसकभेदेन त्रिविधः । नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवभेदेन चतुर्विधः । इन्द्रियभेदेन पञ्चविधः । पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसभेदेन षड्विध इत्येवं विस्तरतस्त्रिषष्ठ्यधिकपञ्चशतविधोऽपि भवतीति विज्ञेयः ॥

सकर्मा संसारी । देहमात्रपरिमाणः, स च सूक्ष्मैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियभेदेन सप्तविधोऽपि प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदतश्चतुर्दशविधः ॥

आहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वासभाषामनोरूपविषयभेदात् पर्याप्तिष्षोढा । शरीरादिपञ्चयोग्यदलिक-

द्रव्यादानक्रियापरिसमाप्तिराहारपर्याप्तिः । गृहीतशरीरवर्गणायोग्यपुद्गलानां शरीराङ्गोपाङ्गतया रचनक्रियासमाप्तिश्शरीरपर्याप्तिः । त्वगादीन्द्रियनिर्वर्तनक्रियापरिसमाप्तिरिन्द्रियपर्याप्तिः । श्वासोच्छ्वासयोग्यद्रव्यादानोत्सर्गशक्तिविरचनक्रियासमाप्तिः श्वासोच्छ्वासपर्याप्तिः । भाषायोग्यद्रव्यपरिग्रहविसर्जनशक्तिनिर्माणक्रियापरिसमाप्तिर्भाषापर्याप्तिः । मनस्त्वयोग्यद्रव्याहरणविसर्जनशक्तिजननक्रियापरिसमाप्तिर्मनःपर्याप्तिः । आत्मनः पौद्गलिकक्रियाविशेषपरिसमाप्तिः पर्याप्तिः ॥

स्वस्वयोग्यपर्याप्तिपूर्णत्वभाजः पर्याप्ताः । स्वस्वपर्याप्तिपूर्णताविकला अपर्याप्ताः ॥

तत्रैकेन्द्रियस्याद्याश्चतस्रः । द्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां पञ्च । संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां षट्पर्याप्तयः ॥

सूक्ष्माश्च निगोदादिवर्त्तिनः । बादराः स्थूलपृथिवीकायिकादयः । द्वीन्द्रियाः क्रिम्यादयः । त्रीन्द्रियाः पिपीलिकादयः । चतुरिन्द्रिया भ्रमरादयः । असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया मनोहीना अगर्भजा मीनादयः । संज्ञिपञ्चेन्द्रिया देवमनुजादयः । एत एव प्राणिनः ॥

तत्र प्राणा द्रव्यभावभेदेन द्विविधाः । द्रव्यप्राणाः

पञ्चेन्द्रियमनोवाक्कायबलोच्छ्वासायूंषि दश। अनन्तज्ञानदर्शनचारित्रवीर्यात्मकाश्चत्वारो भावप्राणाः॥ स्पर्शकायोच्छ्वासायूंष्येकेन्द्रियाणाम्। रसवाग्भ्यां सह पर्याप्ता द्वीन्द्रियाणाम्। घ्राणेन सहैते त्रीन्द्रियाणाम्। चक्षुषा सहैत एव चतुरिन्द्रियाणाम्। श्रोत्रेण सहामी असंज्ञिनाम्। मनसा सहैते संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणाम्। अनन्तज्ञानदर्शनचारित्रवीर्याणि चत्वारि सिद्धानां भावप्राणाः॥

निर्धूताशेषकर्मा असंसारी। स एव सिद्धो जिनाजिनतीर्थातीर्थादिभेदभिन्नश्चरमशरीरत्रिभागोनाकाशप्रदेशावगाही च॥

इति जीवनिरूपणम्

चेतनाशून्यं द्रव्यमजीवः। गत्यसाधारणहेतुर्द्रव्यं धर्मः। तत्र प्रमाणं जीवपुद्गलानां गतिर्बाह्यनिमित्तापेक्षा गतित्वात् जलस्थमत्स्यादिगतिवदित्यनुमानम्। असंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाशव्यापी च॥

स्थित्यसाधारणहेतुर्द्रव्यमधर्मः। प्रमाणञ्चात्र जीवपुद्गलानां स्थितिर्बाह्यनिमित्तापेक्षा स्थितित्वात्तरुच्छायास्थपान्थवदित्यनुमानम्। असंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाशव्यापी च॥

अवगाहनागुणमाकाशम् । मानन्तु द्रव्याणां युगपदवगाहस्साधारणबाह्यनिमित्तापेक्षो युगपदवगाहत्वादेकसरोवनिमित्तस्यादीनामवगाहवदित्यनुमानम्। लोकालोकभेदेन तद्द्विविधम् । चतुर्दशरज्जुप्रमाणः पञ्चास्तिकायात्मको लोकस्तद्व्याप्योऽसंख्येयप्रदेशात्मको लोकाकाशः । तद्भिन्नोऽलोकाकाशोऽनन्तप्रदेशात्मकः ॥

धर्मादयस्त्रयोऽपि स्कन्धदेशप्रदेशभेदेन त्रिविधाः। पूर्णं द्रव्यं स्कन्धः। माध्यमिकौपाधिकभागा देशाः । केवलप्रज्ञापरिकल्पितसूक्ष्मतमो भागः प्रदेशः ॥

वर्तनालक्षणः कालः । स च वर्तमानरूप एक एव। सोऽपि निश्चयव्यवहाराभ्यां द्विविधः । वर्तनादिपर्यायस्वरूपो नैश्चयिकः । ज्योतिश्चक्रभ्रमणजन्यस्समयावलिकादि लक्षणः कालो व्यावहारिकः। वस्तुतस्तु कालोऽयं न द्रव्यात्मकः। किन्तु सर्वद्रव्येषु वर्तनादिपर्यायाणां सर्वदा सद्भावादुपचारेण कालो द्रव्यत्वेनोच्यते ॥

वर्तनादिपर्यायाश्च वर्तनाक्रियापरिणामपरत्वापरत्वरूपेण चतुर्विधाः । तत्र सादिसान्तसाद्यनन्तानादिसान्तानाद्यनन्तभेदभिन्नेषु चतुःप्रकारेष्वे-

वर्तनापि वर्त्तननिमित्तकारणं द्रव्याणां वर्तनं वर्तनेत्यु-च्यते। इयं वर्तना प्रतिसमयं परिवर्तनात्मिका, नास्ति विवक्षितवर्तना द्विसमयं यावदपि स्थिति-र्वृत्ते, अतो या वर्तनायाः परावृत्तिस्सा पर्यायत्वेना-भिधीयते। भूतकाले भूता भविष्यति भविष्यन्त्यो वर्तमानकाले च भवन्त्यो या या द्रव्याणां चेष्टा सः क्रियापर्यायः। प्रयोगपरिणामविस्रसापरिणामाभ्यां जायमाना नवीनत्वप्राचीनत्वलक्षणा या परिणति-स्स परिणामः। यदाश्रयतो द्रव्येषु पूर्वापरभावित्व-व्यपदेशः स परत्वापरत्वपर्यायः॥

रूपवन्तः पुद्गलाः। एते रसगन्धस्पर्शवन्तोऽपि। लोकाकाशव्यापिनः। ते च स्कन्धदेशप्रदेशपरमाणु-भेदेन चतुर्विधाः। कृत्स्नतया परिकल्पितपरमा
णुसमूहः स्कन्धः। प्रदेशाद्यधीनस्कन्धभाग
देशाः। केवलप्रज्ञागम्यस्कन्धानुवर्तिसूक्ष्मतमभा
प्रदेशाः। स एव पृथग्भूतश्चेत्परमाणुरिति व्यपदिश्य
अयं परमाणुस्सर्वान्त्यकारणं द्रव्यान्तरारब्धः का
लिङ्गश्च। शब्दान्धकारोद्योतप्रभाच्छायातप
परिणामवान्। परमाणूनां परिणामविशेषा
पृथिवीजलतेजोवायुशरीराणि॥

पौद्गलिकसुखोत्पत्तिजनकं कर्म पुण्यम्। पौद्गलिकमेतत्। इदमेव द्रव्यपुण्यमुच्यते। द्रव्यपुण्यनामककर्मोत्पत्तिहेतुरात्मनश्शुभाध्यवसायो भावपुण्यम्।

आयुर्नामगोत्रकर्मभिन्नमनुकूलवेदनीयं कर्म सातम्। वेदनीयायुर्नामकर्मभिन्नं गौरवजनकं कर्म उच्चैर्गोत्रम्। मानुषत्वपर्यायपरिणतिप्रयोजकं कर्म मनुजगतिः। वक्रगत्या स्वस्योत्पत्तिस्थानं गच्छतो जीवस्यानुश्रेणि गतिनियामकं कर्म आनुपूर्वी। मनुष्यत्वोपलक्षिता आनुपूर्वी मनुष्यानुपूर्वी। इमे मनुष्यद्विकशब्दवाच्ये॥

देवत्वपर्यायपरिणतिप्रयोजकं कर्म सुरगतिः। देवत्वोपलक्षिताऽऽनुपूर्वी सुरानुपूर्वी। इमे सुरद्विके॥

पञ्चेन्द्रियशब्दप्रवृत्तिनिमित्तभूतसदृशपरिणत्यात्मकजातिविपाकोदयवेद्यं कर्म पञ्चेन्द्रियजातिः।

औदारिकशरीरयोग्यगृहीतपुद्गलानां शरीरतया परिणमनप्रयोजकं कर्मौदारिकशरीरम्। वैक्रियपुद्गलानां शरीरत्वेन परिणमनहेतुः कर्म वैक्रियशरीरम्। आहारकपुद्गलानां देहतया परिवर्तनसमर्थं कर्म आहारकशरीरम्। तैजसवर्गणागतपुद्गलानां शरीरतया परिवर्तकं कर्म तैजसशरीरम्। कार्मण-

वर्गणागतपुद्गलानां शरीरत्वेन परिवर्तनहेतुः कर्म कार्मणशरीरम् । इमानि पञ्च देहानि । तत्राद्यं शरीरं तिर्यङ्मनुष्याणाम् । द्वितीयं देवनारकिणाम् । तृतीयं चतुर्दशपूर्वधरस्यैव । तुर्यपञ्चमे संसारिणां सर्वेषाम् । कार्मणं विहायान्यान्युपभोगवन्ति ॥

अङ्गानि शिरःप्रभृतीन्यष्टौ, उपाङ्गानि तदवयवाङ्गुल्यादीनि, एतन्निमित्तकमौदारिकशरीरसम्बन्धिकर्म औदारिकाङ्गोपाङ्गनाम । तादृशं वैक्रियशरीरसम्बन्धिकर्म वैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम । तादृशमेवाहारकशरीरसम्बन्धिकर्म आहारकाङ्गोपाङ्गनाम । इमानि आदिमत्रितनूपाङ्गानि । तैजसकार्मणोस्त्वात्मप्रदेशतुल्यसंस्थानत्वाच्च भवन्त्यङ्गोपाङ्गानि । एवमेकेन्द्रियशरीराणामप्यङ्गोपाङ्गानि न भवन्ति । वनस्पत्यादिषु शाखादीनामङ्गुल्यादिव्यवहारो न वास्तविकः किन्तु भिन्नजीवस्य शरीराण्येव ते ॥

अस्थिरचनाविशेषस्संहननम् । उभयतो मर्कटबन्धपदयोरस्थ्नोः पट्टाकृतिनाऽपरास्थ्ना परिवे[ष्टितयोः] तयोरुपरि तदस्थित्रयभेदिकीलिकाऽस्थ्यकान्यास्थि[...] [वि]शिष्टत्वप्रयोजकं कर्म वज्रर्षभनाराचम् । इदमा[द्यं] संहननम् ॥

[...]संस्थानम् । सामुद्रिकलक्षणा[...]

नचतुर्दिग्भागोपलक्षितशरीरावयवपरिमाणसादृश्यप्रयोजकं कर्म समचतुरस्रसंस्थानम्, इदमादिमसंस्थानम् । तीर्थकराः सर्वे सुराश्चैतत्संस्थानभाजः ॥

शरीरस्याह्लादजनकवर्णोत्पत्तिहेतुभूतं कर्म प्रशस्तवर्णनामकर्म । शरीरस्याह्लादजनकगन्धोत्पत्तिनिदानं कर्म प्रशस्तगन्धनाम । शरीरस्याह्लादजनकरसोत्पत्तिकारणं कर्म प्रशस्तरसनाम । शरीरस्याह्लादजनकस्पर्शोत्पादनिदानं कर्म प्रशस्तस्पर्शनाम । इमानि प्रशस्तवर्णचतुष्कशब्दवाच्यानि । तत्र शुक्लरक्तपीतनीलकृष्णाः पञ्च वर्णाः, आद्यास्त्रयः प्रशस्ताः । अन्यौ द्वावप्रशस्तौ । सुरभ्यसुरभिभेदेन गन्धो द्विविधः । आद्यः प्रशस्तः, अन्योऽप्रशस्तः । रसाः कषायाम्लमधुरतिक्तकटुकभेदेन पञ्चविधाः । आद्यास्त्रयः प्रशस्ताः अन्यावप्रशस्तौ । स्पर्शोऽपि मृदुलघुस्निग्धोष्णकठिनगुरुरूक्षशीतभेदादष्टविधः । आद्याश्चत्वारः प्रशस्ताः, अन्याश्चाप्रशस्ताः ॥

शरीरस्यागुरुलघुपरिणामप्रयोजकं कर्म अगुरुलघुनाम । सर्वेषां जीवानामिदम् । परत्रासकप्रभावद्दर्शनादिप्रयोजकं कर्म पराघातनाम । उच्छ्वासनिःश्वासलब्धिप्रयोजकं कर्म उच्छ्वासनाम । स्वयमनुष्णवतां शरीराणामुष्णप्रकाशप्रयोजकं कर्म आत-

पनाम । तच भानुमण्डलगतभूकायिकानाम् । गात्राणामनुष्णप्रकाशप्रयोजकं कर्म उद्योतनाम। तच यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रग्रहताराररत्नादीनाम्। प्रशस्तगमनहेतुः कर्म शुभखगतिनाम। जातिलिङ्गाङ्गप्रत्यङ्गानां प्रतिनियतस्थानसंस्थापनाप्रयोजकं कर्म निर्माणनाम। उष्णाद्यभिहतानां स्थानान्तरगमनहेतुभूतं कर्म त्रसनाम। चक्षुर्वेद्यशरीरप्रापकं कर्म बादरनाम। स्वयोग्यपर्याप्तिनिर्वर्तनशक्तिसंपादकं कर्म पर्याप्तनाम। प्रतिजीवं प्रतिशरीरजनकं कर्म प्रत्येकनाम। शरीरावयवादीनां स्थिरत्वप्रयोजकं कर्म स्थिरनाम। उत्तरकायनिष्ठशुभत्वप्रयोजकं कर्म शुभनाम। अनुपकारिण्यपि लोकप्रियतापादकं कर्म सौभाग्यनाम। कर्णप्रियस्वरत्वप्रयोजकं कर्म सुस्वरनाम। वचनप्रामाण्याभ्युत्थानादिप्रापकं कर्माऽऽदेयनाम। यशःकीर्त्युदयप्रयोजकं कर्म यशःकीर्तिनाम। एकदिग्गमनात्मिका कीर्तिः सर्वदिग्गमनात्मकं यशः, दानपुण्यजन्या कीर्तिः, शौर्यजन्यं यश इति वा॥ इमानि त्रसदशकानि॥

देवभवनिवासकारणायुःप्रापकं कर्म देवायुः। मनुजभवनिवासनिदानायुःप्रापकं कर्म मनुष्यायुः। तिर्यग्भवनिवासहेत्वायुःप्राप्तिजनकं कर्म तिर्यगायुः।

अष्टमहाप्रातिहार्यातिशयप्रादुर्भवननिमित्तं कर्म तीर्थकरनाम ॥

पुण्यमिदं कार्यकारणभेदेन द्विविधम् । एतानि कर्माणि कार्यरूपाणि जीवानुभवप्रकाराणि । एतेषां हेमवस्तु सुपात्रेभ्योऽन्ननिरवद्यवसनिवासोजलसंस्तारकादीनां प्रदानम् । मनसश्शुभसंकल्पः । वाक्काययोश्शुभव्यापारः । जिनेश्वरप्रभृतीनां नमनादय इति दिक् ॥

इति पुण्यतत्त्वम्

दुःखोत्पत्तिप्रयोजकं कर्म पापम् । पौद्गलिकमेतत् । इदमेव द्रव्यपापमुच्यते । द्रव्यपापनामककर्मोत्पत्तिकारणात्माशुभाध्यवसायो भावपापम् ॥

इन्द्रियानिन्द्रियजन्याभिलापनिरपेक्षबोधाऽऽवरणकारणं कर्म मतिज्ञानावरणम् । मतिज्ञानसापेक्षशब्दसंसृष्टार्थग्रहणाऽऽवरणकारणं कर्म श्रुतज्ञानाऽऽवरणम् । इन्द्रियानिन्द्रियनिरपेक्षमूर्तद्रव्यविषयप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरणनिदानं कर्मावधिज्ञानाऽऽवरणम् । इन्द्रियानिन्द्रियनिरपेक्षसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोगतभावज्ञापकात्मप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरणसाधनं कर्म मनःपर्यवाऽऽवरणम् । मनइन्द्रियनिरपेक्षलोकालो-

कयर्त्तिसकलद्रव्यपर्यायप्रदर्शकप्रत्यक्षज्ञानाऽऽवरण-साधनकर्म केवलज्ञानाऽऽवरणम् । इति ज्ञानावरणीय पञ्चकम् ॥

सामग्रीसमवधानासमवधाने सति दानसामर्थ्याभावप्रयोजकं कर्म दानान्तरायः । सम्यग्याचितेऽपि दातृसकाशादलाभप्रयोजकं कर्म लाभान्तरायः । अनुपहताङ्गस्यापि ससामग्रीकस्यापि भोगासामर्थ्यहेतुः कर्म भोगान्तरायः । एकशो भोग्यं भोगो यथा कुसुमादयः । अनुपहताङ्गस्यापि ससामग्रीकस्याप्युपभोगासामर्थ्यहेतुः कर्मोपभोगान्तरायः । अनेकशो भोग्यमुपभोगो यथा वनितादयः । पीनाङ्गस्यापि कार्यकाले सामर्थ्यविरहप्रयोजकं कर्म वीर्यान्तरायः । इत्यन्तरायपञ्चकम् ॥

चक्षुषा सामान्यावगाहिबोधप्रतिरोधकं कर्म चक्षुर्दर्शनावरणम् । तद्भिन्नेन्द्रियेण मनसा च सामान्यावगाहिबोधप्रतिरोधकं कर्म अचक्षुर्दर्शनावरणम् । मूर्तद्रव्यविषयकप्रत्यक्षरूपसामान्यार्थग्रहणावरण-हेतुः कर्म अवधिदर्शनावरणम् । समस्तलोकालोकवर्त्तिमूर्तामूर्तद्रव्यविषयकगुणभूतविशेषकसामान्यरूपप्रत्यक्षप्रतिरोधकं कर्म केवलदर्शनावरणम् । इति दर्शनावरणचतुष्कम्, दर्शनलब्धिप्रतिबंधकम्॥

चैतन्याविस्पष्टतापादकं सुखप्रबोधयोग्यावस्थाजनकं कर्म निद्रा । चैतन्यस्याविस्पष्टतापादकं दुःखप्रबोध्यावस्थाहेतुः कर्म निद्रानिद्रा । उपविष्टस्योत्थितस्य वा चैतन्याविस्पष्टतापादकं कर्म प्रचला। चंक्रममाणस्य चैतन्याविस्पष्टतापादकं कर्म प्रचलाप्रचला । जाग्रदवस्थाध्यवसितार्थसाधनविषयस्वापावस्थाप्रयोजकं कर्म स्त्यानर्द्धिः । इति दर्शनलब्ध्यावारकं निद्रापञ्चकम् ॥

नीचकुलजन्मनिदानं तिरस्कारोत्पादकं कर्म नीचैर्गोत्रम् । दुःखविशेषोपलब्धिकारणं कर्म असातावेदनीयम् । तत्त्वार्थश्रद्धाप्रतिबन्धकं कर्म मिथ्यात्वमोहनीयम् ॥

प्राणिकुलेऽपि स्थानान्तरगमनाभावप्रयोजकं कर्म स्थावरनाम । सूक्ष्मपृथिव्यादिकायेषूत्पत्तिनिदानं कर्म सूक्ष्मनाम । यथा सर्वलोकवर्त्तिनो निगोदादीनाम् । एकेन्द्रियादीनां यथायोग्यं आहारोच्छ्वासादिपर्याप्त्यपरिपूर्णताप्रयोजकं कर्मापर्याप्तनाम । यथा लब्ध्यपर्याप्तानाम् । अनन्तजीवानामेकशरीरत्वनिदानं कर्म साधारणनाम । यथा कन्दादौ । प्रयोगतद्भ्रमकाले भ्रूजिह्वादीनां कम्पनहेतुः कर्म अस्थिरनाम । नाभ्यधोभागावयवाशुभत्वप्रयोजकं कर्माशुभनाम । स्व-

स्य दृष्टमात्रेण परेषामुद्वेगजनकं कर्म दुर्भगनाम । अमनोहरस्वरवत्ताप्रयोजकं कर्म दुस्स्वरनाम । यथा खरोष्ट्रादीनाम् । उचितवक्तृत्वेऽप्यग्राह्यत्वादि प्रयोजकं कर्म अनादेयनाम । ज्ञानविज्ञानादियुतत्वेऽपि यशःकीर्त्यभावप्रयोजकं कर्मायशःकीर्त्तिनाम । इति स्थावरदशकम् ॥

नारकत्वपर्यायपरिणतिप्रयोजकं कर्म नरकगतिः । आयुःपूर्णतां यावन्नरकस्थितिहेतुः कर्म नरकायुः । पलायनकालगमनानुगुणं कर्म नरकानुपूर्वी । इति निरयत्रिकम् ॥

अनन्तानुबन्धिनश्चानन्तसंसारमूलनिदानमिथ्यात्वहेतुका अनन्तभवानुबन्धस्वभावा आजन्मभाविनो नरकगतिप्रदायिनः सम्यक्त्वघातिनः ॥ एवंभूतं क्रौर्यभावोत्पादकं कर्मानन्तानुबन्धिक्रोधः । तादृशं नम्रताविरहप्रयोजकं कर्म अनन्तानुबन्धिमानः । ईदृक् सरलताऽभावप्रयोजकं कर्म अनन्तानुबन्धिमाया । ईदृशं द्रव्यादिमूर्च्छाहेतुः कर्म अनन्तानुबन्धिलोभः ॥

प्रत्याख्यानावरणभूता वर्षावधिभाविनस्तिर्यग्गतिदायिनो देशविरतिघातिनश्चाप्रत्याख्यानाः

एतद्विशिष्टाः पूर्वोक्तस्वरूपाः क्रोधादयोऽप्रत्याख्यानक्रोधादयः ॥

सर्वविरत्यावरणकारिणो मासचतुष्टयभाविनो मनुजगतिप्रदायिनस्साधुधर्मघातिनः प्रत्याख्यानाः। ईदृशाः क्रोधादय एव प्रत्याख्यानक्रोधादयः ॥

ईषत्संज्वलनकारिणः पक्षावधयो देवगतिप्रदा यथाख्यातचारित्रघातिनः संज्वलनाः । ईदृशाश्च क्रोधादय एव संज्वलनक्रोधादयः ॥

हास्योत्पादकं कर्म हास्यमोहनीयम् । पदार्थविषयकप्रीत्यसाधारणकारणं कर्म रतिमोहनीयम् । पदार्थविषयकोद्वेगकारणं कर्म अरतिमोहनीयम् । अभीष्टवियोगादिदुःखहेतुः कर्म शोकमोहनीयम् । भयोत्पादासाधारणं कारणं कर्म भयमोहनीयम् । बीभत्सपदार्थावलोकनजातव्यलीकप्रयोजकं कर्म जुगुप्सामोहनीयम् ॥

स्त्रीमात्रसंभोगविषयकाभिलाषोत्पादकं कर्म पुरुषवेदः । पुरुषमात्रसंभोगविषयकाभिलाषोत्पादकं कर्म स्त्रीवेदः । पुंस्त्रीसंभोगविषयकाभिलाषोत्पादकं कर्म नपुंसकवेदः । इति कषायपञ्चविंशतिः ॥

तिर्यक्त्वपर्यायपरिणतिप्रयोजकं कर्म तिर्यग्ग-

तिः। तिर्यग्गतौ बलान्नयनहेतुकं कर्म तिर्यगानुपूर्वी। इति तिर्यग्द्विकम् ॥

एकेन्द्रियव्यवहारहेतुः कर्मैकेन्द्रियजातिः। अस्यां स्पर्शेन्द्रियमेव। द्वीन्द्रियव्यवहारकारणं कर्म द्वीन्द्रियजातिः। स्पर्शरसने। त्रीन्द्रियव्यवहारसाधनं कर्म त्रीन्द्रियजातिः। स्पर्शरसनघ्राणानि। चतुरिन्द्रियव्यवहारनिदानं कर्म चतुरिन्द्रियजातिः। स्पर्शरसघ्राणचक्षूंषि ॥

अप्रशस्तगमनप्रयोजकं कर्म कुखगतिः। यथा खरोष्ट्रादीनाम्। स्वावयवैरेव स्वपीडाजनननिदानं कर्मोपघातनाम। शरीरनिष्ठाप्रशस्तवर्णप्रयोजकं कर्माप्रशस्तवर्णनाम। यथा काकादीनाम्। शरीरनिष्ठाप्रशस्तगन्धप्रयोजकं कर्माप्रशस्तगन्धनाम। यथा लशुनादीनाम्। शरीरवृत्त्यप्रशस्तरसप्रयोजकं कर्माप्रशस्तरसनाम। यथा निम्बादीनाम्। शरीरवृत्त्यप्रशस्तस्पर्शप्रयोजकं कर्माप्रशस्तस्पर्शनाम। यथा बब्बुलादीनाम्। इत्यप्रशस्तवर्णचतुष्कम् ॥

उभयतो मर्कटबन्धाऽऽकलितास्थिसंचयवृत्तिपट्टबन्धसदृशास्थिप्रयोजकं कर्म ऋषभनाराचम्। उभयतो मर्कटबन्धमात्रसंवलितास्थिसंधिनिदानं कर्म नाराचम्। एकतो मर्कटबन्धविशिष्टास्थिसन्धिनिदानं

जीवाजीवविषयकद्वेषजनकक्रिया प्राद्वेषिकी । स्वपरसन्तापहेतुः क्रिया पारितापनिकी । स्वपरप्राणवियोगप्रयोजिका क्रिया प्राणातिपातिकी । जीवाजीवभेदभिन्ना जीवाजीवघातात्मिका चेष्टाऽऽरम्भिकी । जीवाजीवविषयिणी मूर्च्छानिर्वृत्ता क्रिया पारिग्रहिकी । मोक्षसाधनेषु मायाप्रधाना प्रवृत्तिर्मायाप्रत्ययिकी । अभिगृहीतानभिगृहीतभेदभिन्ना अयथार्थवस्तुश्रद्धानहेतुका क्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी । जीवाजीवविषयिणी विरत्यभावानुकूला क्रियाऽप्रत्याख्यानिकी । प्रमादिनो जीवाजीवविषयकदर्शनादरात्मिका क्रिया दृष्टिकी । सदोषस्य जीवाजीवविषयकं स्पर्शनं स्पृष्टिकी । प्रमादात् प्राक्स्वीकृतपापोपादानकारणजन्यक्रिया प्रातीत्यिकी । कारुण्यवीर्यबीभत्सादिरसप्रयोक्तॄणां प्रेक्षकाणां च मानुरागिणां नाट्यादिजन्या क्रिया सामन्तोपनिपातिकी । यन्त्रादिकरणकजलनिःसारणधनुरादिकरणकशरादिमोचनान्यतररूपा क्रिया नैःशस्त्रिकी । सेवकयोग्यकर्मणां क्रोधादिना स्वेनैव करणं स्वाहस्तिकी । अर्हदाज्ञोल्लंघनेन जीवादिपदार्थप्ररूपणा यद्वा जीवाजीवान्यतरविषयकसावद्याज्ञाप्रयोजिका क्रिया आज्ञापनिकी । पराऽऽचरितप्रकाशनीयसावद्यप्रकाशकरणं विदारणिकी । अनवेक्षितासंमार्जितप्रदेशे शरी-

रोपकरणनिक्षेपः अनाभोगप्रत्ययिकी । जिनोदितकर्त्तव्यविधिषु प्रमादादनादरकरणमनवकांक्षप्रत्ययिकी। आर्त्तरौद्रध्यानानुकूला तीर्थकृद्भिर्गर्हितभाषणात्मिका प्रमादगमनात्मिका च क्रिया प्रायोगिकी। इन्द्रियस्य देशोपघातकारिसर्वोपघातकार्यन्यतररूपा क्रिया सामुदायिकी। पररागोदयहेतुः क्रिया प्रेमप्रत्ययिकी। क्रोधमानोदयहेतुः क्रिया द्वेषप्रत्ययिकी। अप्रमत्तसंयतस्य वीतरागच्छद्मस्थस्य केवलिनो वा सोपयोगं गमनादिकं कुर्वतो या सूक्ष्मक्रिया सेर्यापथिकी। इति क्रियापञ्चविंशतिः ॥

समासमाश्रयतत्त्वम्

समित्यादिभिः कर्मनिरोधः संवरः। सोऽयमात्मपरिणामो निवृत्तिरूपः। कर्मपुद्गलाऽऽदानविच्छेदो द्रव्यसंवरः। भवहेतुक्रियात्यागस्सविरोधे विशुद्धाध्यवसायो वा भावसंवरः॥

स पुनर्द्विविधो देशसर्वभेदात्। देशसंवरस्त्रयोदशगुणस्थानं यावद्भवति। सर्वसंवरस्त्वन्तिमगुणस्थान एव निखिलाश्रवाणां निरुद्धत्वात्। इतरत्र तु न तथा॥

तत्र मिथ्यात्वसास्वादनमिश्राविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणानिवृत्तिकरणसूक्ष्मसंपरायोप-

शान्तमोहक्षीणमोहसयोग्ययोगिभेदाच्चतुर्दशविधानि गुणस्थानानि ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकानां जीवगुणानां यथायोगं शुद्ध्यशुद्धिप्रकर्षाप्रकर्षकृताः स्वरूपभेदा गुणस्थानानि ॥

मिथ्यात्वगुणस्थानञ्च व्यक्ताव्यक्तभेदेन द्विविधम् । कुदेवकुगुरुकुधर्मान्यतमस्मिन् देवगुरुधर्मबुद्धिर्व्यक्तमिथ्यात्वम् । इदञ्च संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामेव ॥

अनाभोगो मोहोऽव्यक्तमिथ्यात्वम् । इदमनादि। अव्यक्तमिथ्यात्वमाश्रित्यैव मिथ्यात्वगुणस्थानं भवेदिति केचित् । अत्र स्थितिरेकजीवमाश्रित्यानादिसान्ता । सादिसान्ता च पतितभव्यस्य । अभव्यमाश्रित्यानाद्यनन्ता ॥

उपशमसम्यक्त्वात्पतितस्यानवाप्तमिथ्यात्वस्य सर्वथा [illegible]स्थानं सास्वादनगुणस्थानम् । समयादिषडावलिकाकालपरिमाणमिदम् ॥

अनादिकालानुवृत्तमिथ्यात्वप्रत्ययकर्मपरिणामकृतो [illegible] । तद्द्विविधम् । अन्तरकरणजन्यं स्वश्रेणिजन्यं चेति । उपशमसम्यक्त्वं करणत्रयापेक्षम् ॥

करणत्रयन्तु यथाप्रवृत्त्यपूर्वानिवृत्तिरूपम्। आयुर्वर्जसप्तकर्मणः स्थितिं पल्योपमासंख्यातभागहीनैककोटीकोटिपरिमाणां विधायाभिन्नपूर्वघनीभूतरागद्वेषात्मकग्रन्थिसमीपगमनानुकूलाध्यवसायो यथाप्रवृत्तिकरणम्। घनीभूतरागद्वेषग्रन्थिभेदनप्रयोजकापूर्वाध्यवसायोऽपूर्वकरणम्। मिथ्यात्वस्थितेरन्तर्मुहूर्तमुदयक्षणादुपर्यतिक्रम्योपरितनीं विष्कम्भयित्वान्तर्मुहूर्तपरिमाणं तत्प्रदेशवेद्यदलिकाभावप्रयोजकाध्यवसायोऽनिवृत्तिकरणम्। तादृशतत्प्रदेशवेद्यदलिकाभावोऽन्तरकरणम्। श्रेणितो मिथ्यात्वमोहनीयानन्तानुबन्धिचतुःकषायाद्युपशमनतःश्रेणिजन्योपशमसम्यक्त्वं भवति। उभयविधसम्यक्त्वात्पततः सास्वादनगुणस्थानं भवति॥

मिश्रमोहनीयकर्मोदयादन्तर्मुहूर्तस्थितिकोऽर्हद्दुदितत्त्वेषु द्वेषाभावो मिश्रगुणस्थानम्। यथाऽपरिचितनालिकेरद्वीपनिवासिमनुजस्यान्ने। अत्र जीवो नायुर्बध्नाति न वा म्रियते। अपि तु सम्यक्त्वं मिथ्यात्वं वाऽवश्यं याति॥

सम्यक्त्वे सत्यप्रत्याख्यानावरणकषायोदयेन सावद्ययोगात्सर्वथाऽविरमणमविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम्। उत्कृष्टतो मनुजभवाधिकषट्षष्टिसागरोपमस्थितिकमिदम्। सम्यक्त्वञ्च भव्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रि

शान्तमोहक्षीणमोहसयोग्ययोगिभेदाच्चतुर्दशविधा-
नि गुणस्थानानि ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकानां जीवगुणानां यथा-
योगं शुद्ध्यशुद्धिप्रकर्षाप्रकर्षकृताः स्वरूपभेदा गुण-
स्थानानि ॥

मिथ्यात्वगुणस्थानञ्च व्यक्ताव्यक्तभेदेन द्विवि-
धम्। कुदेवकुगुरुकुधर्मेष्वस्मिन् देवगुरुधर्मबुद्धि-
र्व्यक्तमिथ्यात्वम्। इदञ्च संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामेव ॥

अनाभोगो मोहोऽव्यक्तमिथ्यात्वम्। इदमनादि।
व्यक्तमिथ्यात्वमाश्रित्यैव मिथ्यात्वगुणस्थानं भवे-
दिति केचित्। अस्य स्थिति र्भव्यजीवमाश्रित्यानादि-
सान्ता। सादिसान्ता च पतितजन्तवपेक्षया। अभव्य-
माश्रित्यानाद्यनन्ता ॥

उपशमसम्यक्त्वान्निपततोऽनन्तानुबन्ध्युदयान्मिथ्यात्वाप्रा-
प्तस्य सम्यक्त्वविराधनरूपमिथ्यात्वाभिमुखभावं सास्वा-
स्वादनगुणस्थानम्। समयादिषडावलिकाकालमानं
स्थितिः ॥

अनादिमिथ्यात्वानुवृत्तमिथ्यात्वपुद्गलानामर्धविशुद्धानां
समस्वभावात्सम्यग्मिथ्यात्वदलिकानामुदयान्मिश्रम्। नाऽयं द्वि-
धम्। अन्तर्मुहूर्तप्रमाणं स्थितिः। उपशम-
सम्यक्त्वं कृत्वा...

करणत्रयन्तु यथाप्रवृत्त्यपूर्वानिवृत्तिरूपम् । आयुर्वर्जसप्तकर्मणः स्थितिं पल्योपमासंख्यातभागहीनैककोटीकोटिपरिमाणां विधायाभिन्नपूर्वघनीभूतरागद्वेषात्मकग्रन्थिसमीपगमनानुकूलाध्यवसायो यथाप्रवृत्तिकरणम् । घनीभूतरागद्वेषग्रन्थिभेदनप्रयोजकापूर्वाध्यवसायोऽपूर्वकरणम् । मिथ्यात्वस्थितेरन्तर्मुहूर्त्तमुदयक्षणादुपर्यतिक्रम्योपरितनीं विष्कम्भयित्वान्तर्मुहूर्त्तपरिमाणं तत्प्रदेशवेद्यदलिकाभावप्रयोजकाध्यवसायोऽनिवृत्तिकरणम् । तादृशतत्प्रदेशवेद्यदलिकाभावोऽन्तरकरणम् । श्रेणितो मिथ्यात्वमोहनीयानन्तानुबन्धिचतुःकषायाद्युपशमनतःश्रेणिजन्योपशमसम्यक्त्वं भवति । उभयविधसम्यक्त्वात्पततः सास्वादनगुणस्थानं भवति॥

मिश्रमोहनीयकर्मोदयादन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकोऽर्हदुदितत्त्वेषु द्वेषाभावो मिश्रगुणस्थानम् । यथाऽपरिचितनालिकेरद्वीपनिवासिमनुजस्यान्ने । अत्र जीवो नायुर्बध्नाति न वा म्रियते । अपि तु सम्यक्त्वं मिथ्यात्वं वाऽवश्यं याति ॥

सम्यक्त्वे सत्यप्रत्याख्यानावरणकषायोदयेन सावद्ययोगात्सर्वथाऽविरमणमविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम् । उत्कृष्टतो मनुजभवाधिकषट्षष्टिसागरोपमस्थितिकमिदम् । सम्यक्त्वञ्च भव्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रि-

याणां निसर्गाद्वुपदेशाद्वा भवति । उत्कृष्टतोऽर्धपुद्गलपरावर्तसंसारावशिष्टानामेतद्भवेत् । जघन्यतस्तद्भवमुक्तिगामिनोऽपि ॥

प्रत्याख्यानकषायोदयात्सर्वसावद्यस्यैकदेशाद्विरतस्य जघन्यमध्यमोत्कृष्टान्यतमयद्विरनियमावाप्तिर्देशविरतगुणस्थानम् । उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिं यावत्स्थितिकमिदम् ॥

संज्वलनकषायमात्रोदययुक्तप्रमादसेवनं प्रमत्तसंयतगुणस्थानम् । प्रमादाश्च मदिराकषायविषयनिद्राविकथानामानः पञ्च । देशविरत्यपेक्षयात्र गुणानां विशुद्धिप्रकर्षोऽविशुद्ध्यपकर्षश्च, अप्रमत्तसंयतापेक्षया तु विशुद्ध्यपकर्षोऽविशुद्धिप्रकर्षश्च । एतदन्तर्मुहूर्तमानमिति केचित् । पूर्वकोटिं यावदित्यन्ये ।

संज्वलनकषायनोकषायाणां मन्दोदयतः प्रमादाभावोऽप्रमत्तसंयतगुणस्थानम् । नोकषाया हास्यादयः षट् वेदत्रयञ्च ॥ अन्तर्मुहूर्तस्थितिकमिदम् ॥

स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसंक्रमापूर्वस्थितिबन्धात्मकानामर्थानां विशुद्धिप्रकर्षादपूर्वतया निर्वर्तनमपूर्वकरणगुणस्थानम् । प्रचुरमानाया ज्ञानावरणीयादिकर्मस्थितेरपवर्तनाभिधकरणेन तनूकरणं स्थितिघातः । प्रचुररसस्य तेनैव करणेन तनूकरणं

रसघातः । तेनैव करणेनापवर्तितस्य दलिकस्य प्रति-समयमसंख्येयगुणवृद्ध्या विरचनं गुणश्रेणिः । बध्यमा-नाशुभप्रकृतिष्वबध्यमानाशुभप्रकृतिदलिकस्य वि-शुद्धितो नयनं गुणसंक्रमः । विशुद्धिप्रकर्षेण गुर्व्याः कर्मस्थितेरल्पतया बन्धनमपूर्वस्थितिबन्धः । अन्त-र्मुहूर्तकालमेतत् । अत्रस्थो जीवः क्षपक उपशम-कश्चेति द्विविधः ॥

अन्योन्याध्यवसायस्थानव्यावृत्त्यभावविशिष्ट-सूक्ष्मसंपरायापेक्षस्थूलकषायोदयस्थानमनिवृत्ति-करणगुणस्थानम् । अन्तर्मुहूर्तकालमेतत् । अत्रस्थोऽ-पि द्विविधः क्षपक उपशमकश्चेति । क्षपकश्रेणिस्थो क्षपकः । अयं दर्शनावरणीयप्रकृतित्रयं नामप्रकृति-त्रयोदशकं मोहनीयप्रकृतिविंशतिश्चाथ क्षपयति । उपशमश्रेणिस्थ उपशमकः । मोहनीयप्रकृतिविंश-तिमेषोपशमयत्ययम् ॥

मोहनीयविंशतिप्रकृतीनां शमनात् क्षपाद्वा सूक्ष्मतया लोभमात्रावस्थानस्थानं सूक्ष्मसंपरायगु-णस्थानम् । अन्तर्मुहूर्तमानमेतत् ॥

उपशमश्रेण्या सर्वकषायाणामुदयायोग्यतया व्यवस्थापनस्थानमुपशान्तमोहगुणस्थानम् । अत्रा-ष्टाविंशतिमोहनीयप्रकृतीनामुपशमो भवति । उप-

सत्यामदुष्टजलाद्यलाभेऽपि तृट्परिसहनं पिपासापरीषहः। प्रचुरशीतबाधायामप्यकल्प्यैरेव वस्त्रादिभिः शीतोपसहनं शीतपरीषहः। प्रभूतोष्णसंतप्तोऽपि जलावगाहनाद्यसेवनमुष्णपरीषहः। समभावतो दंशमशकाद्युपद्रवसहनं दंशपरीषहः। एते वेदनीयक्षयोपशमजन्याः॥

सदोषवस्त्रादिपरिहारेणाल्पमूल्याल्पवस्त्रादिभिर्वर्तनमवस्त्रपरीषहः। अप्रीतिप्रयोजकसंयोगसमवधाने सत्यपि समतावलम्बनमरतिपरीषहः। कामबुद्ध्या स्त्र्याद्यङ्गप्रत्यङ्गादिजन्यचेष्टानामवलोकनचिन्तनाभ्यां विरमणं स्त्रीपरीषहः। एते च चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्याः॥

एकत्र निवासममत्वपरिहारेण सनियमं ग्रामादिभ्रमणजन्यक्लेशादिसहनं चर्यापरीषहः। वेदनीयक्षयोपशमजन्योऽयम्॥

स्त्रीपशुपण्डकवर्जिते स्थाने निवासादनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसंभवेऽप्यविचलितमनस्कत्वं निषद्यापरीषहः। चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम्। प्रतिकूलसंस्तारकवसतिसेवनेऽनुद्विग्नमनस्कत्वं शय्यापरीषहः। अयञ्च वेदनीयक्षयोपशमजन्यः। निर्मूलं समूलं वा स्वस्मिन् कुप्यत्सु जनेषु समतावलम्बनमाक्रोशपरीषहः, चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम्॥

परमपुरुषताडनतर्जनादीनां कायविनश्वरत्व
भावनया सहनं वधपरीषहः, वेदनीयक्षयोपशम
न्योऽयम्।स्वधर्मदेहपालनार्थं याचकधर्मिणोऽपि याच
याचनाल्लज्जापरित्यागो याचनापरीषहः, चारित्रमो
हनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

याचितेऽपि वस्तुन्यप्राप्तौ विषादानवलम्बन
लाभपरीषहः, लाभान्तरायक्षयोपशमजन्योऽयम
रोगोद्भवे सत्यपि सम्यक् सहनं रोगपरीषहः।जी
र्णशीर्णसंस्तारकाभ्यन्तर्गततृणानां कठोरस्पर्शजन
सहनं तृणस्पर्शपरीषहः। शरीरनिष्ठमलापन
नानभिलाषा मलपरीषहः। वेदनीयक्षयोपशमजन
न्ते। भक्तजनानुष्ठितानिमस्कारेऽपि गर्वपराङ्
मुखत्वं सत्कारपरीषहः, अयञ्च चारित्रमोहनीयक्ष
पशमजन्यः।बुद्धिकुशलत्वेऽपि मानापरिग्रहः प्रज्ञ
परीषहः, ज्ञानावरणक्षयोपशमजन्यः। बुद्धिशून्
न्येऽप्यनिग्रहत्वमज्ञानपरीषहः,ज्ञानावरणक्षयोपश
जन्यः।इतरदर्शनचमत्कारदर्शनेऽपि स्वदेवमाहा
दृष्ट्याभावेऽपि जैनधर्मश्रद्धातोऽविचलत्वं सम्यक्त
परीषहः,दर्शनमोहनीयक्षयक्षयोपशमजन्योऽय

मोक्षमार्गानुकूलयतिप्रयत्नो च...

सायामदुष्टजलाद्यलाभेऽपि तृट्परिसहनं पिपासापरीषहः । प्रचुरशीतबाधायामप्यन्यन्यैरैव वस्त्रादिभिः शीतोपसहनं शीतपरीषहः । प्रभूतोष्णसंक्षेऽपि जलावगाहनाद्यसेवनमुष्णपरीषहः । साभावनो दंशमशकाद्युपद्रवसहनं दंशपरीषहः । एवेदनीयक्षयोपशमजन्याः ॥

सदोषवस्त्रादिपरिहारेणाल्पमूल्याल्पवस्त्रैर्भिर्वर्तनमवस्त्रपरीषहः । अप्रीतिनिमित्तजकसंयोगसमवधाने सत्यपि समनावलम्बनमरतिपरीषहः । कामबुद्ध्या स्थ्याद्यङ्गप्रत्यङ्गादिजन्यचेष्टानामवलोकनचिन्तनाभ्यां विरमणं स्त्रीपरीषहः । एते च चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्याः ॥

एकत्र निवाससममत्वपरिहारेण सनियमं ग्रामादिभ्रमणजन्यक्लेशादिसहनं चर्यापरीषहः । वेदनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

स्त्रीपशुपण्डकवर्जिते स्थाने निवासादनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसंभवेऽप्यविचलितमनस्कत्वं निषद्यापरीषहः । चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् । प्रतिकूलसंस्तारकवसतिसेवनेऽनुद्विग्नमनस्कत्वं शय्यापरीषहः । अयञ्च वेदनीयक्षयोपशमजन्यः । निर्मूलं समूलं वा स्वस्मिन् कुप्यत्सु जनेषु समनावलम्बनमाक्रोशपरीषहः, चारित्रमोहनीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

परमपुरुषताडनतर्जनादीनां कायविनश्वरत्वधि-
भावनया सहनं वधपरीषहः, वेदनीयक्षयोपशमज-
न्योऽयम् । स्वधर्मदेहपालनार्थं याचनर्निनोऽपि याचो-
र्धीपनाल्लाभपरिहारो याचनापरीषहः, चारित्रमोह-
नीयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

याचितेऽपि वस्तुन्यप्राप्तौ विषादाभावस्वलनम-
लाभपरीषहः, लाभान्तरायक्षयोपशमजन्योऽयम् ।
रोगोदये सत्यपि सम्यक् सहनं रोगपरीषहः । जीर्ण-
शीर्णसंस्तारकाभ्यन्तर्गततीक्ष्णतृणानां कठोरस्पर्शजन्य-
दुःखसहनं तृणस्पर्शपरीषहः । शरीरनिष्ठमलापनय-
स्नानमिलाषा मलपरीषहः । वेदनीयक्षयोपशमजन्या
एते । सत्कारानुष्ठितामिमत्कारेऽपि गर्वपराङ्मु-
खत्वं सत्कारपरीषहः, अयञ्च चारित्रमोहनीयक्षयो-
पशमजन्यः । बुद्धिकृतालस्येऽपि मानापरिग्रहः प्रज्ञा-
परीषहः, ज्ञानावरणक्षयोपशमजन्यः । बुद्धिशून्य-
त्वेऽप्यखिन्नत्वमज्ञानपरीषहः, ज्ञानावरणक्षयोपशम-
जन्यः । इतरदर्शनचमत्कारदर्शनेऽपि स्वदेवलाभाभि-
ध्याभावेऽपि जैनधर्मश्रद्धानोऽविचलनं सम्यक्त्व-
परीषहः, दर्शनमोहनीयक्षयक्षयोपशमजन्योऽयम् ॥

मोक्षमार्गानुकूलयतिप्रयत्नो यतिधर्मः । स च
क्षान्तिमार्दवार्जवनिर्लोभतातपसंयमसत्यशौचा

क्रियाकलापप्रयोगभेदात्त्रयोदशविधः । एतल्लक्षणान्यग्रे वक्ष्यन्ते ॥

मोक्षमार्गगुणसंजातं चिन्तनं भावना । अनित्याशरणसंसारैकत्वान्यत्वाशुचित्वास्रवसंवरनिर्जरालोकस्वभावबोधिदुर्लभधर्मस्वाख्यातानुचिन्तनभेदात् द्वादशधा । एतल्लक्षणान्यग्रे वक्ष्यन्ते ॥

कर्माष्टकध्वंसनप्रयोजनमनुष्ठानं चारित्रम् । तच्च सामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसंपराययथाख्यातभेदेन पञ्चविधम् ॥

छेदोपस्थापनादिचतुष्कविलक्षणा सर्वसावद्यानां विरतिः सामायिकम् । तद् द्विविधम् । इत्वरकालं यावज्जीवकालं चेति । भाविच्छेदोपस्थापनत्वादित्वरं चारित्रमित्वरकालम् । प्रथमान्तिमतीर्थकरतीर्थविषयम् । भाविच्छेदोपस्थापनाभावात् सामायिकं यावज्जीवकालम् । इदञ्च मध्यमद्वाविंशतितीर्थकरतीर्थवर्तिनां विदेहक्षेत्रवर्तिनाञ्च ॥

पूर्वपर्यायोच्छेदेन महाव्रतेष्वारोपणीयं चारित्रं छेदोपस्थापनीयम् । तच्च निरतिचारसातिचारभेदाद् द्विविधम् । शैक्षकादेर्यद्व्रतारोपणं [illegible] निरतिचारम् । मूलगुणघातिनः पुनर्व्रतारोपणं सातिचारम् । उभयमपि प्रथमान्तिम- [illegible] विषयम् ॥

तपोविशेषविशिष्टं परिशुद्धिमच्चारित्रं परिहारविशुद्धिकम् । तदपि निर्विशमानकं निर्विष्टकायिकश्चेति द्विविधम् । निर्विशमानकाः प्रशान्तचारित्रोपभोक्तारः, निर्विष्टकायिकाश्च समुपभुक्तप्रशान्तचारित्रकायिकाः। एते चाद्यान्तिमतीर्थकरतीर्थकाल एव॥

अत्यन्तकृशकषायचारित्रं सूक्ष्मसंपरायः । अयं संक्लिश्यमानको विशुद्ध्यमानकश्चेति द्विप्रकारः । उपशमश्रेणीतः प्रपततः प्रथमः । द्वितीयस्तु श्रेणिमारोहतः ॥

निष्कषायं चारित्रं यथाख्यातम् । इदमप्युपशमश्रेणिमुपयातस्य कषायाणामुपशमादन्तर्मुहूर्तस्थितिकम् । क्षपकश्रेणिमधिगतस्य तु कषायाणां सर्वथा क्षयाज्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तस्थितिकालीनमुत्कृष्टतश्च देशोनपूर्वकोटिप्रमाणं बोध्यम् । आद्यं प्रतिपाति, द्वितीयमप्रतिपाति ॥

तत्र द्वाराणि-प्रज्ञापनावेदरागकल्पचारित्रप्रतिसेवनाज्ञानतीर्थलिङ्गशरीरक्षेत्रकालगतिसंयमसन्निकर्षयोगोपयोगकषायलेश्यापरिणामबन्धवेदनोदीरणोपसम्पद्धानसंज्ञाहारभवाकर्षकालमानान्तरसमुद्घातक्षेत्रस्पर्शनाभावपरिणामाल्पबहुत्वेभ्यः षट्त्रिंशद्विधानि ॥

तत्र प्रज्ञापनाद्वारे सामायिकसंयत इत्वरिको
यावत्कथिकश्चेति द्विविधः। छेदोपस्थापनीयस्साति
चारी निरतिचारी चेति द्विविधः। परिहारविशुद्धिकं
निर्विशमानो निर्विष्टकायिकश्चेति द्विविधः। सूक्ष्म
संपरायसंयत उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानः उपश
मक्षपकश्रेण्यन्यतरारूढश्चेति द्विविधः। यथाख्यातो
ऽपि छद्मस्थः केवली चेति द्विविध इति बोध्यम्॥

वेदद्वारे-सामायिको नवमगुणस्थानावधि वेदको
वेदत्रयवांश्च। नवमान्ते तूपशमात् क्षयाद्वा वेद
नामवेदकोऽपि भवेत्। एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि।
परिहारिकः पुरुषवेदो वा पुंनपुंसकवेदो वा स्यात्।
सूक्ष्मसंपरायो यथाख्यातश्चावेदक एवेति॥

रागद्वारे-सामायिकादिचत्वारस्संयतास्सरागा
एव, यथाख्यातसंयतस्त्वराग एवेति।

कल्पद्वारे सामायिकसूक्ष्मसंपराययथाख्याताः
स्थितकल्पेऽस्थितकल्पे च छेदोपस्थापनीयः स्थितक
ल्प एव भवेत् परिहारविशुद्धिकोऽपीदृश एव भवेत्।
अस्थितकल्पो मध्यमतीर्थकरतीर्थेषु विदेहे चेति॥

अथवा सामायिको जिनकल्पस्थविरकल्पकल्पा
तीतेषु भवेत्। छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकौ न

कल्पातीते । सूक्ष्मसंपरायपथाख्यातौ तु कल्पातीत एव स्याताम् ॥

चारित्रद्वारे–सामायिकः पुलाको बकुशः कषायकुशीलो वा स्यात्। एवं छेदोपस्थापनीयोऽपि। परिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायौ कषायकुशीलावेव यथाख्यातस्तु निर्ग्रन्थः स्नातको वेति ॥

प्रतिसेवनाद्वारे–सामायिकछेदोपस्थापनीयौ मूलोत्तरगुणप्रतिसेवकाप्रतिसेवकौ च भवतः। परिहारविशुद्धिकोऽप्रतिसेवकः। एवं सूक्ष्मसंपराययथाख्यातावपि विज्ञेयाविति ॥

ज्ञानद्वारे–सामायिकादिचतुर्णां द्वे वा त्रीणि वा चत्वारि वा ज्ञानानि भवन्ति। यथाख्यातस्य एकादशद्वादशगुणस्थानयोश्चत्वारि ज्ञानानि, ऊर्ध्वगुणस्थानयोः केवलज्ञानं भवतीति ॥

श्रुतद्वारे–सामायिकछेदोपस्थापनीययोर्जघन्यतोऽष्टौ प्रवचनमातर उत्कर्षतस्तु यावच्चतुर्दशपूर्वं श्रुतं। परिहारविशुद्धस्य जघन्यतो नवमपूर्वस्य आचारस्तु, उत्कृष्टतस्त्वपूर्णदशपूर्वं यावत्। सूक्ष्मसांपरायिकस्य तु सामायिकस्येव। यथाख्यातस्य निर्ग्रंथस्य सामायिकस्येव। स्नातकस्य श्रुतं नास्तीति ॥

१

तीर्थद्वारे—तीर्थेऽप्यतीर्थेऽपि सामायिको भवेत्। अतीर्थे तु तीर्थकरः प्रत्येकबुद्धश्च स्यात्। छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकौ तीर्थ एव। सूक्ष्मसंपराययथाख्यातौ सामायिकवदिति॥

लिङ्गद्वारे—सामायिकछेदोपस्थापनीयसूक्ष्मसंपराययथाख्याताः द्रव्यतः स्वलिङ्गेऽन्यलिङ्गे गृहिलिङ्गेऽपि। भावतस्तु स्वलिङ्ग एव भवेयुः। परिहारविशुद्धिकस्तु द्रव्यतो भावतश्च स्वलिङ्ग एवेति॥

शरीरद्वारे-सामायिकछेदोपस्थापनीययोरौदारिकतैजसकार्मणानि औदारिकतैजसकार्मणवैक्रियाणि औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणानि वा शरीराणि भवन्ति। शेषाणान्त्वौदारिकतैजसकार्मणानीति॥

क्षेत्रद्वारे—जन्मसद्भावाभ्यां सामायिकछेदोपस्थापनीयसूक्ष्मसंपराययथाख्याताः कर्मभूम्यां संहरणापेक्षया अकर्मभूमौ भवेयुः। परिहारविशुद्धिकस्तु कर्मभूमावेव भवेत् नास्य संहरणं भवेदिति॥

कालद्वारे—सामायिकः उत्सर्पिण्यामवसर्पिण्यां नोत्सर्पिण्यवसर्पिण्यामपि काले स्यात्। तत्र यद्युत्सर्पिण्यां स्यात्तदा जन्मतः दुःषमादुःषमसुषमासुषमदुःषमाख्ये आरकत्रये, सद्भावतस्तूक्तेषु [illegible], संहरणतो यत्र क्वापि स्यात्। यद्यवसर्पिण्यां

परिहारविशुद्धिको वैमानिक एव स्यात्। तत्रापि जघन्यतः सौधर्मकल्पे उत्कृष्टतः सहस्रारकल्पे स्यात्।

सूक्ष्मसंपरायः अनुत्तरविमाने स्यात् ॥

यथाख्यातसंयतो देवगतौ स्याच्चेत् तदानुत्तरविमान एव स्यात् अथवा सिद्धिगतिं गच्छेदिति।

तत्र सुधर्मेशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतसंज्ञका द्वादशविधा देवलोकाः कल्पोपपन्नदेवानाम्। तदुपरि सुदर्शनसुप्रबुद्धमनोरमसर्वतोभद्रविशालसुमनससौमनसप्रीतिकरादित्यसंज्ञका नवग्रैवेयकाः। तदुपरि विजयवैजयन्तजयन्तापराजितसर्वार्थसिद्धसंज्ञका पञ्चानुत्तराः। उभये कल्पातीतानाम्।

चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारकाः पञ्च ज्योतिष्काः। पिशाचभूतयक्षराक्षसकिन्नरकिम्पुरुषमहोरगगन्धर्वा अष्टविधा व्यन्तराः। असुरनागसुपर्णविद्युदग्निद्वीपोदधिदिक्पवनस्तनितकुमारा दशविधा भवनपतयः।

संयमस्थानद्वार—सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायाणां प्रत्येकमसंख्यातसंयमस्थानानि। यथाख्यातस्य एकमेव संयमस्थानमिति।

सन्निकर्षद्वारे—सामायिकसंयतस्य चारित्रपर्याया अनन्ताः। एवं यथाख्यातपर्यन्तानां सर्वेषां योज्याः। सामायिकस्सामायिकान्तराद्धीनः समानोऽधिकोऽपि स्यात्। हीनाधिकत्वे च षट्स्थानपतितत्वं स्यात्। एवं छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकापेक्षयापीत्थमेव भाव्यम्। सूक्ष्मसम्परायिकयथाख्यातापेक्षया तु अनन्तगुणहीनचारित्रपर्यायवान्स्यात्॥

छेदोपस्थापनीय आद्यद्वयचारित्र्यपेक्षया सामायिकवत् स्यात्। अन्यद्वयापेक्षयापि तथैव। एवमेव परिहारविशुद्धिकोऽपि॥

सूक्ष्मसम्पराय आद्यत्रयापेक्षयानन्तगुणाधिक एव। सूक्ष्मसम्परायान्तरापेक्षया तुल्योऽनन्तगुणेन हीनोऽधिकोऽपि स्यात्॥ यथाख्यातापेक्षयानन्तगुणहीनः॥

यथाख्यातस्तु विजातीयसंयतापेक्षयानन्तगुणेनाधिक एव। सजातीयापेक्षया तु तुल्य एवेति॥

योगद्वारे—आद्यचत्वारस्संयताः योगत्रयवन्तः। यथाख्यातस्तु सयोगी अयोगी चेति॥

उपयोगद्वारे—आद्यास्त्रयो यथाख्यातश्च साकारनिराकारोपयोगवन्तः स्यात् सूक्ष्मसम्परायस्तु साकारोपयोग्येवेति॥

कषायद्वारे–सामायिकस्सकषाय एव। छेदोपस्थापनीयोऽप्येवम्। परन्तु श्रेणिगतयोस्तु प्रथमं चत्वारः कषायाः, ततः क्रोधादिषु क्रमेण प्रथमादीन् विहाय त्रयो द्वावेको वा स्यात्। परिहारविशुद्धिकस्तु सकषाय एव श्रेणिप्राप्त्यभावात्। सूक्ष्मसम्परायस्संज्वलनलोभकषायवान्। यथाख्यातस्त्वकषायीति॥

लेश्याद्वारे-सामायिकच्छेदोपस्थापनीयौ षड्विधलेश्यावन्तौ। परिहारविशुद्धिकस्तु शुभलेश्यात्रयवान्। सूक्ष्मसम्परायश्शुक्लमात्रलेश्यावान्। यथाख्यातस्तु परमशुक्ललेश्यावान् चतुर्दशगुणस्थाने तु लेश्यारहित इति॥

परिणामद्वारे–सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिका वर्धमानहीयमानस्थिरपरिणामवन्तः। सूक्ष्मसम्परायः श्रेण्यां वर्धमानो हीयमानश्च स्यात् न स्थिरपरिणामवान्। तत्कालस्तु जघन्यतस्समय एकः उत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्त्तपरिमाणः। एवमाद्यानां कालो ज्ञेयः। यथाख्यातस्तु न हीयमानपरिणामवान्। वर्धमानपरिमाणकालस्तु जघन्यतः उत्कृष्टतश्चान्तर्मुहूर्त्तमानमिति। स्थितिस्तु जघन्येनैकः समयः। उत्कृष्टतस्त्रयोदशगुणस्थानस्थस्य किञ्चिदूनपूर्वकोटिपर्यन्ता बोध्येति॥

बन्धद्वारे—सामायिकादयस्त्रयः अष्टौ कर्मप्रकृतीः आयुर्वर्जसप्तकर्मप्रकृतीर्वा बध्नन्ति । सूक्ष्मसम्परायो मोहनीयायुर्वर्जषट्कर्मप्रकृतीर्बध्नाति । यथाख्यातस्तु एकादशद्वादशत्रयोदशगुणस्थानेषु वेदनीयमेव बध्नाति । चतुर्दशे तु बन्धरहित एवेति ॥

वेदनाद्वारे—सामायिकाद्याश्चत्वारोऽष्टौ कर्मप्रकृतीरनुभवन्ति । यथाख्यातस्तु निर्ग्रन्थावस्थायां मोहवर्जसप्तकर्मप्रकृतीनां वेदको मोहनीयस्योपशान्तत्वात् क्षीणत्वाद्वा । स्नातकावस्थायां घातिकर्मप्रकृतिक्षयाघातनसृणां वेदक इति ॥

उदीरणाद्वारे—सामायिकछेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिका अष्टौ सप्त षड्वा कर्मप्रकृतीरुदीरयन्ति । सूक्ष्मसम्पराय आयुर्वेदनीयवर्जषट्कर्मप्रकृतीरायुर्वेदनीयमोहनीयवर्जपञ्चकर्मप्रकृतीर्वोदीरयति । यथाख्यातस्तु द्वे वा पञ्च वा कर्मप्रकृतीरुदीरयति चतुर्दशगुणस्थाने त्वनुदीरक इति ॥

उपसम्पद्धानद्वारे—सामायिकस्सामायिकत्वं त्यजन् छेदोपस्थापनीयत्वं सूक्ष्मसम्परायत्वं असंयमत्वं वा प्राप्नुयात् । छेदोपस्थापनीयश्छेदोपस्थापनीयत्वं त्यजन् सामायिकत्वं परिहारविशुद्धिकत्वं सूक्ष्मसम्परायत्वं असंयतत्वं वा प्राप्नुयात् । परिहारवि-

वेदनाकषायमरणवैक्रियतैजसाहारकाख्याः समुद्घाताः भवन्ति । परिहारविशुद्धिकस्य वेदनाकषायमरणात्मकास्त्रयः । सूक्ष्मसम्परायस्य न कोऽपि । यथाख्यातस्य तु केवलिसमुद्घात एव भवेदिति ॥

क्षेत्रद्वारे–सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्परायाः लोकस्यासंख्यातभागे स्युः । यथाख्यातस्तु असंख्यातभागे, असंख्यातभागेषु केवलिसमुद्घातापेक्षया सर्वलोकव्यापकश्च स्यादिति ॥

स्पर्शनाद्वारे–सामायिकादयो यावत्सु भागेषु लोकस्य स्युस्तावतो भागान् स्पृशेयुः । समीपस्थितपार्श्वभागस्पर्शनेन किञ्चिदधिकानपीति ॥

भावद्वारे–सामायिकादयश्चत्वारः क्षायोपशमिकभावे स्युः । यथाख्यातस्तु औपशमिके क्षायिके च स्यादिति ॥

परिमाणद्वारे–सामायिकाः प्रतिपद्यमानापेक्षया कस्मिन् काले कदाचिद्भवेयुः कदाचिच्च न । यदा भवेयुस्तदा जघन्येनैको द्वौ त्रयो वा, उत्कृष्टतो द्विसहस्रात् यावन्नवसहस्रम् । पूर्वप्रतिपन्नापेक्षया जघन्येन उत्कृष्टतश्च द्विसहस्रकोटीतो यावन्नवसहस्रकोटि भवेयुः ॥

छेदोपस्थापनीयास्तु प्रतिपद्यमानापेक्षया कदा-

क्रमेण बद्धकर्मपुद्गलानां तपोविपाकान्यतरेण विध्वंसो निर्जरा। विध्वंसोऽयं विपाकोदयेन प्रदेशोदयेन च द्विधा भवति। विपाकोदयश्च मिथ्यात्वादिहेतुककर्मपुद्गलानां जघन्योत्कृष्टस्थितितीव्रमन्दानुभावानां स्वभावेन करणविशेषेण वोदयावलिकाप्रविष्टानां रसोदयपूर्वकानुभवनम्। अनुदयप्राप्तकर्मप्रकृतिकर्मदलिकं उदयप्राप्तसमानकालीनसजातीयप्रकृतौ संक्रमय्यानुभवनं प्रदेशानुभवः॥

सेयं सकामाकामभेदाभ्यां द्विधा। सम्यग्दृष्टिदेशविरतसर्वविरतानां साभिलाषं कर्मक्षयाय कृतप्रयत्नानां यः कर्मणां विध्वंसः सा सकामा। मिथ्यादृष्टीनां ऐहिकसुखाय कृतप्रयत्नानां तपस्यादिना कर्मणां विध्वंसोऽकामा। आत्मप्रदेशेभ्यः कर्मणां निर्जरणं द्रव्यनिर्जरा। निर्जरानिमित्तशुभाध्यवसायो भावनिर्जरा॥

शरीरवृत्तिरसादिधातुकर्मान्यतरसन्तपनं तपः। तत्र बाह्यतपांसि अनशनोनोदरिकावृत्तिसंक्षेपरसत्यागकायक्लेशसंलीनतारूपेण षड्विधानि॥

इत्वरं यावज्जीवं वाऽऽहारपरित्यागोऽनशनम्। स्वाहारपरिमाणादल्पाहारपरिग्रहणमूनोदरिका। नानाविधाभिग्रहधारणेन भिक्षावृत्तेः प्रतिरोधनं

वृत्तिसंक्षेपः। रसवत्सु पदार्थेषु क्षीरादीनां त्यागस्त्वं विरसरूक्षाभ्यवहरणं रसत्यागः। केशोल्लुञ्च-नादिक्लेशसहनं कायक्लेशः। इन्द्रियकषायादीनां वि-षयस्य विविक्तस्थानासेवनं संलीनता। सा चतुर्विधा। इन्द्रियकषाययोगविविक्तचर्याभेदात्। श्रोत्रेन्द्रियवि-षयेष्वरक्तद्विष्टताभाव इन्द्रियसंलीनता। अनुदित-क्रोधस्योदयनिरोधः प्राप्तोदयस्य वैफल्यकरणं कषा-यसंलीनता। कुशलाकुशलयोगानां प्रवृत्तिनिवृत्ती योगसंलीनता। शून्यागारादौ निर्दोषे स्त्र्यादिवर्जिते स्थाने स्थितिर्विविक्तचर्यासंलीनता॥

प्रायश्चित्तविनयवैयावृत्त्यस्वाध्यायध्यानोत्सर्गाः षडाभ्यन्तरस्तपांसि॥

अतिचारविशुद्धिजनकानुष्ठानं प्रायश्चित्तम्। तच्च आलोचनप्रतिक्रमणमिश्रविवेकव्युत्सर्गतपश्छेदमूलानवस्थाप्यपाराञ्चिकभेदाद्दशविधम्॥

गुर्वभिमुखं समर्यादं स्वापराधप्रकटनमालोचनम्। अतिचारात्प्रतिनिवर्तनं प्रतिक्रमणम्। उभयात्मकं मिश्रम्। गृहीतवस्तुनोऽवगतदोषत्वे परित्यजनं विवेकः। गमनागमनादिषु विशिष्टचित्तकायपूर्वकं योगव्यापारपरित्यागो व्युत्सर्गः। छेदग्रन्थजिनकल्पान्यतरानुसारेण गुर्वनुशिष्टानुष्ठानविशेषस्तपः। तप-

सा दुर्भेदस्य दिवसमासादिक्रमेण श्रमणपर्यायापनयनं छेदः। प्रारम्भतः पुनर्महाव्रतारोपणं मूलम्। अनूनतपोविशेषस्य दुष्टतरस्य कियत्कालं व्रतानारोपणमनवस्थाप्यम्। राजवधादितीर्थकराद्याशातनाकरणेन यावद् द्वादशवर्षमतिचारपारगमनतो राजप्रतिबोधादिप्रवचनप्रभावनया पुनः प्रव्राजनं पाराञ्चितम् ॥

ज्ञानदर्शनचारित्रोपचारात्मको विनयः। तत्र नम्रतापूर्वकं ज्ञानाभ्यासो ज्ञानविनयः। जिनेन्द्रोक्तपदार्थेषु निःशङ्कितत्वं दर्शनविनयः। श्रद्धयानुष्ठानेन च चारित्रप्ररूपणं चारित्रविनयः। गुणाधिकेषु अभ्युत्थानाद्यनुष्ठानमुपचारविनयः ॥

प्रभुसिद्धान्तोदितसेव्यानुष्ठानप्रवृत्तिमत्त्वं वैयावृत्यम्। तथाचार्योपाध्यायतपस्विशैक्षकग्लानकुलगणसंघसाधुसमनोज्ञभेदाद्दशविधम्। एतल्लक्षणान्यग्रे वक्ष्यन्ते ॥

कालादिमर्यादयाध्ययनं स्वाध्यायः। चेतसो योगनिरोधपूर्वकैकविषयस्थैर्यतापादनं ध्यानम्। योगनिरोधः केवलिनां ध्यानम्। तदार्त्तरौद्रधर्मशुक्लभेदेन चतुर्विधम् ॥

इष्टानिष्टवियोगसंयोगरोगतन्निदानान्यतमविष-

यकं मोहगचिन्तनमार्त्तम् । षष्ठगुणस्थानं यावदिदं भवति । हिंसाऽनृतस्तेयसंरक्षणान्यतमानुबन्धिचिन्तनं रौद्रम् । आपञ्चममेतत् । आज्ञापायविपाकसंस्थानान्यतमविषयकं पर्यालोचनं धर्मध्यानम् । अप्रमत्तनः क्षीणमोहं यावत् । आज्ञाविषयकं निर्मलं प्रणिधानं शुक्लम् । तच्च पृथक्त्ववितर्कैकत्ववितर्कसूक्ष्मक्रियव्युपरतक्रियभेदेन चतुर्विधम् । पूर्वविदां पूर्वश्रुतानुसारतोऽन्येषां तमन्तरेणार्थव्यञ्जनयोगान्तरसंक्रान्तिसहितमेकद्रव्य उत्पादादिपर्यायाणामनेकनयैरनुचिन्तनं पृथक्त्ववितर्कम् । इदं सविचारम् । पूर्वविदां पूर्वश्रुतानुसारेणान्येषां तद्भिन्नश्रुतानुसारेणार्थव्यञ्जनसंक्रान्तिरहितमेकद्रव्यै एकपर्यायविषयानुचिन्तनमेकत्ववितर्कम् । इदन्त्वविचारम् । सूक्ष्मकायक्रियाप्रतिरुद्धसूक्ष्मवाङ्मनःक्रियस्य सूक्ष्मपरिस्पन्दात्मकक्रियावद्ध्यानं सूक्ष्मक्रियम् । इदमप्रतिपाति, प्रतिपाताभावात् । निरुद्धसूक्ष्मकायपरिस्पन्दात्मकक्रियस्य ध्यानं व्युपरतक्रियम् । इदमप्यप्रतिपाति । आद्ये द्वे एकादशद्वादशगुणस्थानयोरन्त्ये द्वे केवलिन एव त्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानक्रमेण । अनेषणीयस्य संसक्तस्य धान्यादेः कायकषायाणाञ्च परित्यजनमुत्सर्गः ॥

इति निर्जरातत्त्वम्

रिकौदारिकमिश्रवैक्रियवैक्रियमिश्राऽऽहारकाऽऽहारकमिश्रकार्मणशरीरजन्यव्यापाररूपाणि पञ्चदश योगाः ॥

रागादिविशिष्टात्मसम्बद्धानां कार्मणस्कन्धानां परिणामविशेषेण स्वस्वयोग्यकार्यव्यवस्थापनं प्रकृतिबन्धः। प्रविभक्तानां कर्मस्कन्धानां विशिष्टमर्यादया स्थितिकालनियमनं स्थितिबन्धः। परिपाकमुपयातानां विशिष्टकर्मस्कन्धानां शुभाशुभविपाकानुभवनयोग्यावस्था रसबन्धः। प्रकृत्यादित्रयनिरपेक्षं दलिकसंख्याप्राधान्येन कर्मपुद्गलानां ग्रहणं प्रदेशबन्धः।

बन्धाश्चैते चत्वारः एकविधाध्यवसायविशेषेण जायन्ते संक्रमोद्वर्त्तनादिकरणविशेषाश्च ॥

करणविशेषाश्च बन्धसंक्रमोद्वर्त्तनापवर्त्तनोदीरणोपशमनानिधत्तिनिकाचनाभेदादष्टविधाः ॥

तत्र बद्धात्मनो वीर्यपरिणामविशेषः करणम्। वीर्यञ्चात्र योगकषायरूपं विवक्षितम् ॥

कर्मणामात्मप्रदेशैः सहान्योन्यानुगमनप्रयोजकवीर्यपरिणामो बन्धनकरणम्। अत्र योगात्मकवीर्येण प्रकृतिप्रदेशयोः कषायैश्च स्थित्यनुभागयोर्बन्धो जायते ॥

यान्तरभेदा विंशत्युत्तरशतात्मका बोध्याः। विघ्नाश्चैते पुण्यपापतत्त्वयोः। उदये च सम्यक्त्वमोहनीयमिश्रमोहनीयमहिम्ना द्वाविंशत्युत्तरशतभेदा भवन्ति। सत्तायान्त्वष्टपञ्चाशदुत्तरशतभेदाः स्युः। विघ्नाश्चैते सर्वे कर्मग्रन्थे॥

आत्मनो विशेषबोधावरणकारणं कर्म ज्ञानावरणम्। आत्मनः सामान्यबोधावरणसाधनं कर्म दर्शनावरणम्। सुखदुःखानुभवप्रयोजकं कर्म वेदनीयम्। रागद्वेषादिजनकं कर्म मोहनीयम्। गतिचतुष्टयस्थितिप्रयोजकं कर्म आयुः। नरकगत्यादिनानापर्यायप्रयोजकं कर्म नामकर्म। उच्चनीचजातिव्यवहारहेतु कर्म गोत्रम्। आत्मनो वीर्यादिप्रतिबन्धकं कर्म अन्तरायकर्म॥

ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटिकालं यावत्, मोहनीयस्य सप्ततिसागरोपमकोटीकोटिकालं यावत्, विंशतिसागरोपमकोटीकोटिकालं यावन्नामगोत्रयोः, आयुषश्च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमकालं यावत्परास्थितिर्बोध्या। एवमेव वेदनीयस्य द्वादशमुहूर्त्ता, नामगोत्रयोरष्टमुहूर्त्ता, शेषाणाञ्चान्तर्मुहूर्त्तमपरास्थितिरिति॥

इति बन्धतत्त्वम्

छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसंपराययथाख्
तदेशविरत्यविरतिरूपाभ्यामष्ट चारित्रमार्गणाः।
क्षुरचक्षुरवधिकेवलभेदेन चतस्रो दर्शनमार्गणा
कृष्णनीलकापोततेजःपद्मशुक्लभेदेन षड् ले
मार्गणाः ॥

अल्पफलाय फलिन आमूलं विनाशकरणा
वसायः कृष्णलेश्या । यथाफलग्रहणार्थं वृक्षच्छे
ध्यवसायः ॥

अल्पप्रयोजनाय तदंशच्छेदनाध्यवसायो नी
लेश्या । यथा फलाय शाखाच्छेदाध्यवसायः ॥

अल्पफलार्थं तदंशांशच्छेदनाध्यवसायः का
तलेश्या । यथा तदर्थं प्रतिशाखाच्छेदाध्यवसायः ॥

अल्पफलार्थं अंशांशापेक्षया न्यूनांशच्छेदनाध्य
वसायः तेजोलेश्या । यथा फलग्रहणाय स्तबकच्छेदन
ध्यवसायः ॥

ईषत्क्लेशप्रदानेन फलग्रहणाध्यवसायः पद्मले
श्या । यथा वृक्षात्फलमात्रवियोजनाध्यवसायः ॥

इतरक्लेशाकरणतः फलग्रहणाध्यवसायश्शुक्लले
श्या । यथा भूपतितफलग्रहणाध्यवसायः ॥

भव्याभव्यभेदेन द्विविधा भव्यमार्गणा ।
तत्र भव्यः सिद्धिगमनयोग्यः तद्विपरीतोऽभव्यः ॥

भवन्ति । न चक्षुर्मनोभ्यां, विषयेन्द्रियसंश्लेषाभा
वात् । स्पर्शनादीन्द्रियाणामुपकरणात्मकानां स्पर्शा
द्याकारेण परिणतपुद्गलानां च यः परस्परं संश्लेषस्स
व्यंजनमित्युच्यते । सोऽयं चतुर्विधो व्यञ्जनावग्रह
इति मिलित्वाष्टविंशतिविधं मतिज्ञानम् । श्रुतज्ञाने
तु नावग्रहादयो भवन्ति ॥

मतिज्ञानापेक्षो वाच्यवाचकभावपुरस्कारे
शब्दसंस्पृष्टार्थग्रहणविशेषः श्रुतज्ञानम् । तदनुकूलो
पयोगोऽपि श्रुतम् । तच्चाक्षरानक्षरसंज्ञ्यसंज्ञि सम्य
ङ्मिथ्यात्वसादनादिसपर्यवसितापर्यवसितगमिक
गमिकाङ्गप्रविष्टानङ्गप्रविष्टश्रुतभेदेन चतुर्दशविधम्

संज्ञाव्यञ्जनलब्ध्यक्षरभेदात् श्रुतमक्षरश्रुतम्
यथा क्रमेण लिपिविशेषः, भाष्यमाणाकारादिः, ल
इन्द्रियमनोनिमित्तकः श्रुतोपयोगः । भावश्रुतहेतु
च्छ्वसितादिरनक्षरश्रुतम् । समनस्कस्य श्रुतं संज्ञि
श्रुतम् । तद्विपरीतमसंज्ञिश्रुतम् । सम्यग्दृष्टीनां श्रु
सम्यक् श्रुतम् । मिथ्यादृष्टीनां श्रुतं मिथ्यात्वश्रुतम्
आदिमच्छ्रुतं सादिश्रुतम् । इदं पर्यायार्थिकनया
क्षया । आदिशून्यं श्रुतमनादिश्रुतम् । इदन्तु द्रव्या
र्थिकनयापेक्षया । अन्तवच्छ्रुतं सपर्यवसितश्रुतम्
(३) अनन्तवच्छ्रुतमपर्यवसितम् । इमेऽपि नयैव । प्रा

दिति कार्यात्मकः। भविष्यति वृष्टिर्विशिष्टमेघोन्नत्यादिति कारणात्मकः। उदेष्यति शकटं कृत्तिकोदयादिति पूर्वचरः। उदिता भरणिः कृत्तिकोदयादित्युत्तरचरः। रूपवान् रसादिति सहचर इतीमान्यविरुद्धविधिहेतोरुदाहरणानि॥

विरुद्धविधिहेतुः प्रतिषेधसाधको प्रतिषेध्यस्वभावविरुद्धः प्रतिषेध्यस्य साक्षाद्व्याप्यादिभेदेन सप्तप्रकारः॥

नास्त्येव सर्वथैकान्तोऽनेकान्तोपलम्भादिति प्रतिषेध्यस्य यः स्वभावः सर्वथैकान्तत्वं तेन साक्षाद्विरुद्धो विधिहेतुः। नास्य तत्त्वनिश्चयस्तत्संशयादिति प्रतिषेध्यस्य तत्त्वनिश्चयस्य विरुद्धेनानिश्चयेन व्याप्यः। नास्त्यत्र शीतं धूमादिति प्रतिषेध्यशीतविरुद्धवह्निकार्यरूपः। न देवदत्ते सुखमस्ति हृदयशल्यादिति प्रतिषेध्यसुखविरुद्धदुःखकारणरूपः। मुहूर्तान्ते नोदेष्यति शकटं रेवत्युदयादिति प्रतिषेध्यशकटोदयविरुद्धाश्विन्युदयपूर्वचरः। मुहूर्तात्प्राङ्नोदगाद्भरणिः पुष्योदयादिति प्रतिषेध्यभरण्युदयविरुद्धपुनर्वसूदयोत्तरचरः। नास्त्यस्य मिथ्याज्ञानं सम्यग्दर्शनादिति प्रतिषेध्यमिथ्याज्ञानविरुद्धसम्यग्ज्ञानसहचर इति॥

शब्दो नित्यः कार्यत्वादिति। अत्र कार्यत्वमनित्यत्वव्याप्यम् ॥

संदिग्धव्याप्तिको हेतुरनैकान्तिकः । स द्विविधः संदिग्धविपक्षवृत्तिको निर्णीतविपक्षवृत्तिकश्चेति ॥

आद्यो यथा विवादापन्नः पुरुषो न सर्वज्ञो वक्तृत्वादिति । अत्र विपक्षे सर्वज्ञे वक्तृत्वं संदिग्धम् ॥

द्वितीयो यथा पर्वतो वह्निमान् प्रमेयत्वादिति। अत्र विपक्षे ह्रदादौ प्रमेयत्वं निर्णीतम् ॥

पक्षाभासस्त्रिविधः । प्रतीतसाध्यधर्मविशेषणको निराकृतसाध्यधर्मविशेषणकोऽनभीप्सितसाध्यधर्मविशेषणकश्चेति ॥

आद्यो यथा महानसं वह्निमदिति पक्षीकृते महानसे वह्नेः प्रसिद्धत्वादयं दोषः । इदमेव सिद्धसाधनमपि ॥

द्वितीयो यथा वह्निरनुष्ण इति प्रत्यक्षेण निराकृतसाध्यधर्मविशेषणकः । अपरिणामी शब्द इति पक्षः परिणामी शब्द इत्यनुमानेन तथा । धर्मोऽन्ते न सुखप्रद इति धर्मोऽन्ते सुखप्रद इत्यागमेन तथा। चैत्रः काणः इति पक्षः विद्यमानाक्षिद्वयस्य चैत्रस्य सम्यक् स्मरतः स्मरणेन तथा । सदृशो वस्तुनि

शिवराजर्षेरसंख्यातद्वीपसमुद्रेषु सप्तद्वीपसमुद्रज्ञानमवध्याभासः ॥

मनःपर्यवकेवलयोस्तु नाभासत्वं संयमविशुद्धिजन्यत्वात् कृत्स्नावरणक्षयसमुद्भूतत्वाच्च ॥

आगमाभासस्त्वग्रे वक्ष्यते ॥

दृष्टान्तवद्भासमानो दृष्टान्ताभासः । स द्विविधः साधर्म्यदृष्टान्ताभासो वैधर्म्यदृष्टान्ताभासश्चेति । साधर्म्यदृष्टान्तो नवविधः साध्यसाधनोभयविकलसंदिग्धसाध्यसाधनोभयानन्वयाप्रदर्शितान्वयविपरीतान्वयभेदात् ॥

नित्यश्शब्दोऽमूर्तत्वादित्यत्र दुःखस्य दृष्टान्तत्वे तस्यानित्यत्वेन साध्यधर्मविकलता, परमाणोर्दृष्टान्तत्वे मूर्तत्वेन तस्य साधनविकलता, घटस्य दृष्टान्तत्वे तूभयविकलता ॥

अयं चैत्रो रागी वक्तृत्वाद्देवदत्तवदित्यत्र देवदत्ते रागित्वस्य संदिग्धतया संदिग्धसाध्यधर्मा । अयं वक्ता रागित्वान्मैत्रवदिति संदिग्धसाधनधर्मा । अयं न सर्वज्ञो रागित्वात् मुनिवदिति दृष्टान्ते असर्वज्ञत्वरागित्वयोः संदिग्धत्वात्संदिग्धोभयधर्मा ॥

चैत्रोऽयं रागी वक्तृत्वान्मैत्रवदिति दृष्टान्ते

वचनः रागित्वात् यन्नैवं तन्नैवं यथा तथागत इति दृष्टान्तस्तथागते अरागित्वस्य संशयात्संदिग्धसाधनव्यतिरेकः । बुद्धोऽयं न सर्वज्ञः रागित्वादित्यत्र यः सर्वज्ञः सो न रागी यथा बुद्ध इति दृष्टान्ते उभयस्य संशयात् संदिग्धसाध्यसाधनोभयव्यतिरेकः ॥

धर्मोऽयमरागी वक्तृत्वाद्यन्नैवं तन्नैवं यथा पाषाणशकलमिति दृष्टान्ते साध्यसाधनोभयव्यतिरेकस्य सत्त्वेऽपि व्याप्त्या व्यतिरेकासिद्धेरव्यतिरेकः ॥

अनित्यश्शब्दः कृतकत्वाद्गगनवदिति दृष्टान्ते व्यतिरेकस्याप्रदर्शनादप्रदर्शितव्यतिरेकः ॥

तत्रैव यदकृतकं तन्नित्यं यथा गगनमित्युक्ते विपरीतव्यतिरेकः ॥

पर्वतो वह्निमान् धूमात् यो धूमवान्स वह्निमान् यथा महानसं वह्निमांश्च पर्वतो धूमवानित्युपसंहरणे उपनयाभासः । तत्रैव तस्माद्धूमवान् पर्वतो वह्निमान्महानसमिति निगमने निगमनाभास इति दिक् ॥

इत्याभासनिरूपणं समाप्तञ्चानुमानम् ॥

यथार्थवक्तृवचनसम्भूतमर्थविज्ञानमागमः । अर्थविज्ञानहेतुत्वादाप्तशब्दोऽप्यागम उपचारात् ।

लौकिकवाक्यानामर्थप्रापकत्वमात्रेण लोकापेक्षया प्रामाण्येऽपि न वास्तविकं प्रामाण्यं, पूर्णार्थप्रकाश कत्वात्, सप्तभङ्गीसमनुगमाभावाच ॥

तत्र प्रश्नानुगुणमेकधर्मिविशेष्यकाविरुद्धविधि निषेधात्मकधर्मप्रकारकबोधजनकसप्तवाक्यपर्याप्तस मुदायत्वं सप्तभङ्गीत्वम् ॥

वाक्यानि च स्यादस्त्येव घटः, स्यान्नास्त्येव घटः, स्यादस्ति नास्ति च घटः, स्यादवक्तव्य एव स्यादस्ति चावक्तव्यश्च, स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च स्यादस्ति नास्ति चावक्तव्यश्चेति ॥

सप्तविधप्रष्टृप्रश्नवशात्सप्तवाक्यप्रवृत्तिः प्रश्ना नां सप्तविधत्वं तज्जिज्ञासायास्सप्तधात्वात्, सप्तधात्वं जिज्ञासायाः सप्तधा संशयोदयात्, संशयानां सप्त धात्वं तु तद्विषयधर्माणां सप्तधात्वाद्विज्ञेयम् ॥

ते च धर्माः कथञ्चित्सत्त्वं, कथञ्चिदसत्त्वं क्रमा र्पितोभयं, कथञ्चिदवक्तव्यत्वं, कथञ्चित्सत्त्वविशि ष्टावक्तव्यत्वं, कथञ्चिदसत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्वं, क्र मार्पितोभयविशिष्टावक्तव्यत्वञ्च ॥

तत्र प्रथमे भङ्गे सत्त्वस्य प्रधानतया भानं, द्वि [illegible] प्राधान्येन, तृतीये क्रमार्पितसत्त्वा

सत्त्वयोश्चतुर्थेऽवक्तव्यत्वस्य पञ्चमे सत्त्वविशिष्टाव-क्तव्यस्य षष्ठेऽसत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्वस्य सप्तमे तु क्रमार्पितसत्त्वासत्त्वविशिष्टावक्तव्यत्वस्य । अस-त्त्वादीनां तु गुणभावेन प्रतीतिः ॥

क्रमार्पितसत्त्वासत्त्वरूपो धर्मः कथञ्चित्सत्त्वाद्य-पेक्षया भिन्नः, प्रत्येकघकारादिवर्णापेक्षया घटपद-वत् । अवक्तव्यत्वञ्च सहार्पितास्तित्वनास्तित्वयो-स्सर्वथा वक्तुमशक्यत्वम् ॥

इयं सप्तभङ्गी सकलादेशविकलादेशाभ्यां द्विधा।

तत्र एकधर्मविषयकबोधजनकं सत् यौगपद्येन अभेदवृत्त्याऽभेदोपचारेण वा तद्धर्माभिन्नानेकयाव-द्धर्मात्मकपदार्थबोधजनकवाक्यं सकलादेशः ॥

क्रमेण भेदप्राधान्येन भेदोपचारेण वा एकधर्मा-त्मकपदार्थविषयकबोधजनकवाक्यं विकलादेशः ॥

अभेदवृत्त्यभेदोपचारौ कालस्वरूपार्थसम्बन्धो-पकारगुणिदेशसंसर्गशब्दैरष्टाभिर्ग्राह्यौ ॥

तथाहि स्यादस्त्येव ... अस्तित्वात्म-कैकधर्मबोधजनकत्वं ... ...वैकाधिकरण-

लौकिकवाक्यानामर्थज्ञापकत्वमात्रेण लौकिक
प्रामाण्येऽपि न वास्तविकं प्रामाण्यं, पूर्वापरविरोध
कत्वात् . सप्तभङ्गीमनुगमयामि ॥

अथ प्रश्नानुगुण्येनैकधर्मिविशेष्यकाविरुद्धविधि-
निषेधात्मकधर्मप्रकारकबोधजनकसप्तवाक्यपर्याप्तस
मुदायत्वं सप्तभङ्गीत्वम् ॥

वाक्यानि च स्यादस्त्येव घटः, स्यान्नास्त्येव
घटः, स्यादस्ति नास्ति च घटः, स्यादवक्तव्य एव,
स्यादस्ति चावक्तव्यश्च, स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च,
स्यादस्ति नास्ति चावक्तव्यश्चेति ॥

[illegible]

ते च धर्माः कथंचिदस्तित्वं, कथंचिन्नास्तित्वं क्रमा
र्पितोभयं, कथंचिदवक्तव्यत्वं, कथंचिदस्तित्ववि‍शि
ष्टावक्तव्यत्वं, कथंचिन्नास्तित्वविशिष्टावक्तव्यत्वं, क-
थंचित्क्रमार्पितोभयविशिष्टावक्तव्यत्वञ्च ॥

अत्र प्रथमे भङ्गे [illegible]
[illegible]

घटपदोक्तगुणैरवक्तव्यस्य पञ्चमं स्वरूपविशिष्टाव-क्तव्यस्य षष्ठं पररूपविशिष्टावक्तव्यस्य सप्तमं तु क्रमार्पितस्वपररूपविशिष्टावक्तव्यस्य । अन-न्यादीनां तु गुणभावेन प्रतीतिः ॥

क्रमार्पितस्वपररूपरूपो धर्मः केवलस्वरूपाद्य-पेक्षया भिन्नः, प्रत्येकं स्वरूपादिचतुष्टयापेक्षया घटत्वव-त् । अवक्तव्यत्वञ्च सहार्पिताभिन्नानाभिन्नयो-स्सर्वथा वक्तुमशक्यत्वम् ॥

इयं सप्तभङ्गी सकलादेशविकलादेशाभ्यां द्विधा।

तत्र एकधर्मविषयकबोधजनकं सत् यौगपद्येन अभेदवृत्त्याऽभेदोपचारेण वा तद्धर्माभिन्नानेकधर्मा-त्मकपदार्थबोधजनकवाक्यं सकलादेशः ॥

क्रमेण भेदप्राधान्येन भेदोपचारेण वा एकधर्मा-त्मकपदार्थविषयकबोधजनकवाक्यं विकलादेशः ॥

अभेदवृत्त्यभेदोपचारौ कालस्वरूपार्थसम्बन्धो-पकारगुणिदेशसंसर्गशब्दैरष्टाभिर्भाव्यौ ॥

तथाहि स्यादस्त्येव घट इत्यादौ अस्तित्वात्म-कधर्मबोधजनकत्वं यत्रैव तथा एककालावच्छिन्नै-काधिकरणनिरूपितवृत्तित्वकगुणिगुणार्थैकाधिकरण-

वृत्तित्वैकसम्बन्धप्रतियोगित्वैकोपकारकत्वैकदेशाव-
च्छिन्नवृत्तित्वैकसंसर्गप्रतियोगित्वैकशब्दवाच्यत्व-
धर्मैः अस्तित्वेनाभिन्ना अनेके ये धर्मास्तदात्मक-
दार्थबोधजनकत्वमपीति। सम्बन्धे कथञ्चित्तादात्म्य-
लक्षणे अभेदः प्रधानं भेदो गौणः, संसर्गे त्वभेदो
गौणः भेदः प्रधानम्। तथा च भेदविशिष्टाभेद-
स्सम्बन्धः अभेदविशिष्टभेदस्संसर्ग इति विवेकः।
अयञ्च पर्यायार्थिकनयस्य गुणभावे द्रव्यार्थिकनयस्य
प्रधानभावे युज्यते ॥

द्रव्यार्थिकस्य गौणत्वे पर्यायार्थिकस्य प्राधान्ये
त्वभेदस्योपचारः कार्योऽभेदासंभवात्।

तथा हि नैकत्रैकदा विरुद्धनानागुणानामभेद-
संभवो धर्मिभेदात्, नापि स्वरूपेण, प्रतिगुणं स्व-
रूपभेदात्। नाप्यर्थेन, स्वाधारस्यापि भेदात्। नवा
सम्बन्धेन, सम्बन्धिभेदेन सम्बन्धभेदात्। नाप्यु-
पकारेण, तत्तज्जन्यज्ञानानां भेदात्। नापि गुणिदे-
शेन, तस्यापि प्रतिगुणमनेकत्वात्। नापि संसर्गेण,
संसर्गिभेदेन भेदात्। नापि शब्देन, अर्थभेदेन तस्य
भेदादिति। तस्मादभेदमुपचर्य तद्धर्माभिन्नानेकत-
द्धर्मात्मकवस्तुबोधजनकत्वं वाक्यानामिति ॥

घटस्स्यादस्त्येवेति प्रथमं वाक्यमित्यपर्याय-

सन् इति विपरीतख्यातिरूपमिदम्। स्मरणञ्च चाकचिक्यादिसमानधर्माणां शुक्तौ दर्शनाद्भवति॥

एवं बाष्पधूलीपटलादौ धूमभ्रमाद्वह्निविरहिते देशे वह्न्यनुमानमयं देशो वह्निमानिति। क्षणिकाक्षणिके वस्तुनि बौद्धागमात्सर्वथा क्षणिकत्वज्ञानं, भिन्नाभिन्नयोर्द्रव्यपर्याययोर्नैयायिकवैशेषिकशास्त्रेण एकान्तभेदज्ञानं, नित्यानित्यात्मके शब्दे मीमांसकशास्त्रेण एकान्तनित्यत्वज्ञानमित्यादीनि विपरीतोदाहरणानि॥

अनिश्चितनानांशविषयकं ज्ञानं संशयः। यथा स्थाणुर्वा पुरुषो वेति ज्ञानम्। इदञ्च स्थाणुत्वपुरुषत्वान्यतरनिश्चायकप्रमाणाभावादारोहपरिणाहात्मकसाधारणधर्मदर्शनात्कोटिद्वयविषयकस्मरणाच्च समुन्मिषति। अयं प्रत्यक्षधर्मिकः संशयः। परोक्षधर्मिविषयको यथा कश्चिद्वनप्रदेशे शृङ्गमात्रदर्शनेन किं गौरयं गवयो वेति संशयः॥

विशिष्टविशेषास्पर्शि ज्ञानमनध्यवसायः। यथा गच्छता मार्गे किमपि मया स्पृष्टमिति ज्ञानम्। अयमनध्यवसायः प्रत्यक्षविषयः। परोक्षविषयस्तु गोजातीयपरिज्ञानविधुरस्य विपिननिकुञ्जे सास्नामात्रदर्शनेन सामान्यतः पिण्डमात्रमनुमाय प्रदेशो-

स्मिन् कोऽयं प्राणीति विशेषानुल्लेखि ज्ञानम् । अनिश्चितानेककोटिविषयकः संशयः । सर्वथा कोट्यविषयकोऽनध्यवसाय इत्यनयोर्भेदः । तथा अनवस्थितानेकांशात्मकत्वके वस्तुनि अनवस्थितानेकांशप्रकारकत्वावगाहनात्संशयः आरोपरूपः । अनध्यवसायस्य संशयविपर्ययात्मकारोपेण सहायथार्थपरिच्छेदकत्वसाम्यादारोपरूपत्वमुपचारवृत्त्या भाव्यम् ॥

इत्यारोपनिरूपणम्

श्रुताख्यप्रमाणविषयांशग्राहकोऽनिराकृतेतरांशो वक्तुरभिप्रायविशेषो नयः । यथार्थवस्त्वैकदेशग्राहकत्वादस्य यथार्थनिर्णयत्वरूपप्रमाणत्वं नास्त्येव । अत एव च नाप्रमाणत्वम् । अपि तु प्रमाणाप्रमाणाभ्यां भिन्नं ज्ञानान्तरमेव ॥

स च नैगमसङ्ग्रहव्यवहारर्जुसूत्रशब्दसमभिरूढैवम्भूतभेदात्सप्तविधः ॥

आद्यास्त्रयो द्रव्यार्थिकनयाः, परे चत्वारः पर्यायार्थिकनयाः । द्रव्यमात्रविषयकत्वात्पर्यायमात्रविषयकत्वाच्च । गुणानां पर्यायेऽन्तर्भावः । ऊर्ध्वतासामान्यस्य द्रव्येऽन्तर्भावः, तिर्यक्सामान्यस्य तु व्यञ्जनपर्यायरूपस्य पर्यायेऽन्तर्भावः । स्थूलाः कालान्तरस्थायिनः शब्दानां सङ्केतविषया व्यञ्जनपर्याया इति प्रावचनिकप्रसिद्धिः । अतो नाधिकनयशङ्का ॥

परसामान्यमवलम्ब्य विशेषौदासीन्यं तद्विशेषेषु अर्थानामेकतया ग्रहणाभिप्रायः परसङ्ग्रहः। यथा विश्वमेकं सदविशेषादिति। अनेन ह्यभिप्रायेण सत्त्वरूपसामान्येन विश्वस्यैकत्वं गृह्यते। एवं शब्दानामप्रयोगाच्च विशेषेषूदासीनता प्रतीयते॥

अपरसामान्यमवलम्ब्य तथाभिप्रायोऽपरसङ्ग्रहः। यथा धर्माधर्माकाशकालपुद्गलजीवानामैक्यं, द्रव्यत्वाविशेषादिति।

अनेनाप्यभिप्रायेण द्रव्यत्वरूपापरसामान्येन धर्मादीनामेकत्वं तद्विशेषेषूदासीनत्वञ्च गृह्यते॥

प्रतिषेधपरिहारेण सङ्ग्रहविषयीभूतार्थविषयकविभागप्रयोजकाभिप्रायो व्यवहारनयः। यथा सत्त्वधर्मेणैकतया संगृहीतस्य सतः द्रव्यपर्यायाभ्यां विभागकरणाभिप्रायो यत्सत् तद्द्विधा द्रव्यं पर्यायश्चेति। एवं द्रव्यत्वेन सङ्गृहीतस्य द्रव्यस्य धर्मादिरूपेण षोढा विभागकरणाभिप्रायो यद्द्रव्यं तद्धर्मादिरूपेण षोढेति॥

द्रव्यं गौणीकृत्य प्राधान्यतया वर्तमानक्षणवृत्तिपर्यायमात्रप्रदर्शनाभिप्रायविशेषः ऋजुसूत्रनयः। यथा सम्प्रति सुखपर्यायोऽस्ति दुःखपर्यायोऽस्ति, द्वेषपर्यायो वास्तीत्यभिप्रायाः। अत्र हि सद-

स्यात्मद्रव्यं नार्प्यते सुखादिपर्यायास्तु प्राधान्येन प्रकाश्यन्त इति ॥

कालकारकलिङ्गसंख्यापुरुषोपसर्गाणां भेदेन समानस्य भेदमुपेक्ष्यार्थभेदस्य शब्दप्राधान्यात्प्रदर्शकाभिप्रायविशेषः शब्दनयः । यथा बभूव भवति भविष्यति सुमेरुरिति कालभेदेन सुमेरुभेदं, करोति कुम्भं क्रियते कुम्भ इत्यादौ कर्तृत्वकर्मत्वरूपकारकभेदात्कुम्भभेदं, पुष्यस्तारका इत्यादौ लिङ्गभेदेनार्थभेदं, आपोऽम्भ इत्यादौ संख्याभेदेन जलभेदं, एहि मन्ये रथेन यास्यसि नहि यास्यसि यातस्ते पितेत्यादौ मध्यमोत्तमरूपपुरुषभेदेनार्थभेदं, सन्तिष्ठतेऽवतिष्ठत इत्यादावुपसर्गभेदेन चार्थभेदं प्रतिपादयति शब्दनयः शब्दादिप्राधान्यात् । अभेदं पुनर्न तिरस्करोति अपि तु गौणीकरोति ॥ पर्यायभेदं तु नार्थभेदमभ्युपैति नयोऽयम् ॥

निर्वचनभेदेन पर्यायशब्दानां भिन्नार्थाभ्युपगमाभिप्रायः समभिरूढनयः यथा इन्दनादिन्द्रः शकनाच्छक्रः पूर्दारणात्पुरन्दर इत्यादयः । अत्र हि परमैश्वर्यपर्यायसामर्थ्यपुरविदारणरूपप्रवृत्ति निमित्तमाश्रित्यैषां शब्दानां भिन्नार्थत्वाभ्युपगम अस्य नयस्य विषयः । अर्थस्याभेदस्य न निरासः ।

तत्तत्क्रियाविधुरस्यार्थस्य तत्तच्छब्दवाच्यत्वमप्रतिक्षिपन् शब्दानां स्वस्वप्रवृत्तिनिमित्तक्रियाविशिष्टार्थाभिधायित्वाभ्युपगम एवम्भूतनयः । यथा परमैश्वर्यप्रवृत्तिविशिष्ट इन्द्रशब्दवाच्यः सामर्थ्यक्रियाविशिष्टश्शक्रपदवाच्यः, असुरपुरभेदनक्रियाविशिष्टः पुरन्दरशब्दवाच्य इत्येवंरूपाभिप्रायः ॥

तत्राद्याश्चत्वारो नया अर्थनया अर्थप्रधानत्वात् अन्त्ये त्रयस्तु शब्दनयाः शब्दवाच्यार्थविषयत्वात् ॥

नैगमो भावाभावविषयकः, सङ्ग्रहस्सर्वभावविषयकः, व्यवहारः कालत्रयवृत्तिकतिपयभावप्रकारप्रज्ञापकः, वर्तमानक्षणमात्रस्थायिपदार्थविषय ऋजुसूत्रः, कालादिभेदेन भिन्नार्थविषयश्शब्दनयः, व्युत्पत्तिभेदेन पर्यायशब्दानां विभिन्नार्थप्रासमर्थनपरः समभिरूढः, क्रियाभेदेन विभिन्नार्थतानिरूपणपर एवंभूतनय इत्युत्तरोत्तरनयापेक्षया पूर्वपूर्वनयस्य महाविषयत्वं बोध्यम् ॥

धर्मद्वयधर्मिद्वयधर्मधर्मिद्वयानां सर्वथा पार्थक्याभिप्रायो नैगमाभासः यथा वह्निपर्वतवृत्तित्वयोः अनित्यज्ञानयोः रूपनैल्ययोः आत्मवृत्तिसत्त्वचैतन्ययोः काठिन्यवद्द्रव्यपृथिव्योः रूपवद्द्रव्यमूर्तयोः पर्यायवद्द्रव्यवस्त्वोः ज्ञानात्मनोः नित्यसुखमुक्तयोः

क्षणिकसुखविषयासक्तजीवयोश्च सर्वथा भेदाभिप्रायः । वैशेषिकनैयायिकयोर्दर्शनमेतदाभास एव ॥

परसामान्यमपरसामान्यं वाऽभ्युपगम्य तद्विशेषनिराकरणाभिप्रायः सङ्ग्रहनयाभासः । यथा जगदिदं सदेव तद्व्याप्यधर्मानुपलब्धेरादिति । अद्वैतसांख्यदर्शने एतदाभासरूपे । एवं द्रव्यमेव सत्त्व तद्विशेषाणामदर्शनादित्यादयोऽभिप्रायविशेषाः ॥

काल्पनिकद्रव्यपर्यायाभिमन्ता व्यवहाराभासः । यथा चार्वाकदर्शनम् । तत्र हि काल्पनिकभूतचतुष्टयमात्रविभागो दृश्यते । प्रमाणसम्पन्नजीवद्रव्यपर्यायादिविभागस्तिरस्क्रियते ॥

कालत्रयस्थायिपदार्थव्युदसनपूर्वकं वर्तमानक्षणमात्रवृत्तिपर्यायप्ररूपणाभिप्राय ऋजुसूत्रनयाभासः । यथा बौद्धदर्शनम् । बुद्धो हि क्षणमात्रस्थायिनमेव पदार्थं प्रमाणतया स्वीकरोति तदनुगामिप्रत्यभिज्ञाप्रमाणसिद्धमपि स्थिरभूतं द्रव्यं नाभ्युपैति ॥

कालादिभेदेन शब्दस्य भिन्नार्थवाचित्वमेवेति अभेदव्युदसनाभिप्रायः शब्दनयाभासः । यथा बभूव भवति भविष्यति सुमेरुरित्यादौ भूतवर्तमानभविष्यत्कालीनान् भिन्नभिन्नानेव प्रमाणविरुद्धान् सुमेरूनभिदधति तत्तच्छब्दा इत्यादिरभिप्रायः ॥

पर्यायशब्दानां निरुक्तिभेदेन भिन्नार्थत्वमेव न त्वर्थगतोऽभेदोपीति योऽभिप्रायः स समभिरूढनयाभासः। यथा शक्रपुरन्दरेन्द्रशब्दानां भिन्नाभिधेयत्वमेव भिन्नशब्दत्वादित्यभिप्रायः॥

प्रवृत्तिनिमित्तक्रियाविरहितमर्थं शब्दवाच्यतया सर्वथानभ्युपगच्छन्नभिप्रायविशेष एवम्भूतनयाभासः। यथा घटनादिक्रियाविरहितघटादेर्घटादिशब्दवाच्यत्वव्युदासाभिप्राय इति॥

नयस्यैतस्य वस्त्वेकदेशस्याज्ञाननिवृत्तिरनन्तरफलम्। परम्परफलन्तु वस्त्वेकदेशविषयकहानोपादानोपेक्षाबुद्धयः। उभयविधमपि फलं नयात्कथञ्चित् भिन्नाभिन्नं विज्ञेयम्॥

इति नयनिरूपणम्॥

स्वपरपक्षसाधनदूषणविषयं तत्त्वनिर्णयविजयान्यतरप्रयोजनं वचनं वादः। साधनात्मकं दूषणात्मकञ्च वचनं स्वस्याभिप्रेतप्रमाणरूपमेव स्यात्। तदन्यस्य प्रमाणाभासत्वान्निर्णायकत्वानुपपत्तेः। जल्पवितण्डयोस्तु न कथान्तरत्वं वादेनैव चरितार्थत्वात्॥

कथारम्भकस्तु जिगीषुस्तत्त्वनिर्णिनीषुश्च। अङ्गीकृतधर्मसाधनाय साधनदूषणवचनैर्विजयमिच्छुर्जिगीषुः॥

च परत्र तत्त्वनिर्णिनीषुः क्षायोपशमिकज्ञानवान् तदा समर्थश्चेत्प्रतिवादी वादिप्रतिवादिरूपाङ्गद्वयमेवापेक्षितम्। असमर्थश्चेत् सभ्येन सहाङ्गत्रयमपेक्षितम्। केवली चेत्प्रतिवादी तदाऽङ्गद्वयमेव ॥

यदा क्षायोपशमिकज्ञानवान् परत्र तत्त्वनिर्णिनीषुर्वादी प्रतिवादी च जिगीषुस्तदा चत्वार्यङ्गानि, स्वात्मनि तत्त्वनिर्णिनीषुः क्षायोपशमिकज्ञानवान् परत्र तत्त्वनिर्णिनीषुर्वा प्रतिवादी तदा असमर्थत्वेऽङ्गत्रयं समर्थत्वे च अङ्गद्वयं, केवली चेत्प्रतिवादी तदा अङ्गद्वयमपेक्षितम् ॥

यदा तु केवली वादी जिगीषुश्च प्रतिवादी तदा चत्वार्यङ्गानि, स्वात्मनि तत्त्वनिर्णिनीषुः क्षायोपशमिकज्ञानवान्वा प्रतिवादी तदाऽङ्गद्वयमेवापेक्षितम् ॥

जिगीषुस्वात्मतत्त्वनिर्णिनीष्वोः, स्वात्मतत्त्वनिर्णिनीषुजिगीष्वोः,स्वात्मतत्त्वनिर्णिनीष्वोरुभयोरुभयोश्च केवलिनोर्वादिप्रतिवादिभावासम्भवान्न वादः प्रवर्त्तते ॥

प्रथमं वादारम्भको वादी। तदनु तद्विरुद्धारम्भकः प्रतिवादी। एतौ स्वपरपक्षस्थापनप्रतिषेधौ प्रमाणतः कुर्वीयाताम् ॥

उभयसिद्धान्तपरिज्ञाता धारणावान्

स्फूर्तिमान् क्षमी मध्यस्थः सभ्यः । वादोऽयं त्रिभिः सभ्यैरन्वितो भवेत् ॥

सभ्यैरेतैः यथायोगं वादिप्रतिवादिनोः प्रतिनियतवादस्थाननियमनं, कथाविशेषनियमनं, पूर्वोत्तरवादनिर्देशः, तदुक्तगुणदोषावधारणं, तत्त्वप्रकाशनेन यथासमयं वादविरामः, जयपराजयप्रकाशनञ्च कार्यम् ॥

प्रज्ञाऽऽज्ञासम्पत्तिसमताक्षमायुक्तः सभापतिः । अनेन च वादिप्रतिवादिभ्यां सभ्यैश्च प्रतिपादितस्यार्थस्यावधारणं, तयोः कलहनिराकरणं तयोर्दशापथानुगुणं पराजितस्य शिष्यत्वादिनियमनं पारितोषिकादिवितरणञ्च कर्तव्यम् ॥

इति वादनिरूपणम् ।

पूर्णिमायां पुरस्ताच्च श्रेयस्करगणो दिशा ।
बालबोधप्रकाशाय तत्त्वसम्प्रतिपत्तिकारिणा ॥

चरणाकरणभेदेन द्विविधं सम्यक् चरणम् ।

व्रतश्रमणधर्मसंयमवैयावृत्त्यब्रह्मगुप्तिज्ञाना-दित्रयःक्रोधनिग्रहरूपेण नवविधोऽप्यवान्तरभेदेन-स्सप्ततिविधं चरणम् ॥

हिंसानृतस्तेयाब्रह्मपरिग्रहेभ्यो विरमणरूपाणि पञ्च व्रतानि ॥

प्रमादसहकारेण कायादिव्यापारजन्यद्रव्यभा-वात्मकप्राणव्यपरोपणं हिंसा तस्मात्सम्यग्ज्ञान-श्रद्धानपूर्विका निवृत्तिः प्रथमं व्रतम् ॥

अनृतेति सत्यकारणमप्रियमपथ्यं वचनम-नृतं, तस्मात्तथा विरतिर्द्वितीयं व्रतम् । असत्यं चतुर्विधं भूतनिह्नवाभूतोद्भावनार्थान्तरगर्हाभेदात् । आद्यं आत्मा पुण्यं पापं वा नास्तीत्यादिकम् । आत्मा सर्वगत इत्यादि द्वितीयम् । गवाश्वत्ववचनं तृतीयम् । क्षेत्रं कृष काणं प्रति काण इत्यादि वचनं तुर्यम् ॥

स्वाम्याद्यदत्तवस्तुपरिग्रहणं स्तेयं तस्मात्तथा विरतिस्तृतीयं व्रतम् ॥

औदारिकवैक्रियशरीरविलक्षणसंयोगादिजन्य विषयानुभवनमब्रह्म, तस्मात्तथा विरतिस्तुर्यं व्रतम् ॥

सचित्ताचित्तमिश्रेषु द्रव्येषु मूर्च्छा परिग्रहस्त-तश्च तथा विरतिः पञ्चमं व्रतम् ॥

क्षमामार्दवार्जवशौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिञ्च-न्यब्रह्मचर्याणि श्रमणधर्मो दश ॥

सति सामर्थ्ये सहनशीलता क्षमा । मानाभि-मानपुरस्कारबुद्धिरपदर्शमायितस्यमनिरयागेषु, क्रोधा-दिषु दुष्फलकत्वज्ञानं, आत्मनिन्दाश्रवणेऽपि कृतमतस्कत्वं क्षमैवात्मधर्म इति तद्विध क्षमा प्राप्युपकारिका ॥

सर्वपराङ्मुखस्य श्रेयःप्रदस्य गुणस्य ज्ञानादिमदेव यथापरत्वं मार्दवम् । जातिरूपैश्वर्यकुलतपःश्रुतलाभ वीर्यमदजातो मार्दवविरोधी अभावस्तु विवर्जनं ॥

कायादिकुटिलत्वरहितत्वमार्जवम् । तद् द्रव्यभावभेदा-द्विधा । शास्त्रीयविधिना यतिजनशरीरस्य प्रक्षाल-नादिभावतस्तम् । रजोहरणादिद्रव्यैरपि ममताभि-रहो द्वितीयं, मनसश्च मनःशौचम् ॥

यथार्थविषयार्थप्रतिपादकं स्वपरहितं वचः सत्यम् ॥

इन्द्रियदमनं संयमः । तपस्तु पूर्वमेवोक्तम् ॥

बाह्याभ्यन्तरोपधिशरीरभक्तपानादिविषयकमम-त्वदोषपरित्यजनं त्यागः ॥

शरीरधर्मोपकरणादिषु मूर्च्छारहितत्वमाकिञ्च-न्यम् ॥

व्रतपरिपालनाय ज्ञानाभिवृद्धये कषायपरिपाकाय च गुरुकुलवासो ब्रह्मचर्यम् ॥

सनियमं शरीरवाङ्मनोनिग्रहः संयमः । स च सप्तदशविधः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियप्रेक्ष्योपेक्ष्यापहृत्यप्रमृज्यकायवाङ्मनःउपकरणसंयमभेदात् ॥

तत्र पृथिवीकायिकादारभ्य पञ्चेन्द्रियं यावत् नवविधा जीवाः तेषां करणत्रयेण कृतकारितानुमतिभिः संघट्टपरितापव्यापत्तिपरिहारः पृथिवीकायादि संयमो नवविधो ज्ञेयः ॥

स्थानादीन् विलोक्य क्रियाचरणं प्रेक्ष्यसंयमः । साधुप्रभृतीन् प्रवचनोदितक्रियासु व्यापारयतः स्वस्वक्रियासु व्यापारवतः गृहस्थादीनुपेक्षमाणस्य संयम उपेक्ष्यसंयमः ॥

चरणानुपकारकवस्तुनिग्रहो विधिना च प्राणि- [illegible] त्यजनमपहृत्यसंयमः ॥

दृष्टिदृष्टस्थण्डिलवस्त्रादीनां विशिष्टप्रदेशगमने रजोऽवगुण्ठितपादादीनाञ्च रजोहरणादिना प्रमार्जनं प्रमृज्यसंयमः ॥

[illegible]धावना[illegible]

५. कायसंयमः । [illegible]

पटुरोगाद्याक्रान्तो मुनिर्ग्लानः । श्रुतस्थविरपरम्परानुयायी गणः । एकजातीयानेकगच्छसमूहः कुलम् । ज्ञानदर्शनचरणगुणवान् श्रमणादिः सङ्घः । ज्ञानादीनां संयगशक्तिभिर्मोक्षसाधकः साधुः । एकसमाचारीसमाचरणपरस्साधुस्समनोज्ञः ॥

वसतिकथानिषद्येन्द्रियकुड्यन्तरपूर्वक्रीडितप्रणीतातिमात्राहारभूषणगुप्तिभेदेन ब्रह्मचर्यगुप्तिर्नवधा ॥

स्त्रीषण्ढादिवासस्थानवर्जनं वसतिगुप्तिः । रागानुबन्धिस्त्रीसंलापचरित्रवर्णनपरित्यागः कथागुप्तिः । स्त्र्यासनपरिवर्जनं निषद्यागुप्तिः । रागप्रयुक्तस्त्र्यङ्गोपाङ्गविलोकनत्यजनमिन्द्रियगुप्तिः । एककुड्यान्तरितमैथुनशब्दश्रवणस्थानपरित्यागः कुड्यन्तरगुप्तिः । प्राक्तनललनाक्रीडास्मरणवैधुर्यं पूर्वक्रीडितगुप्तिः । अतिस्निग्धमधुराद्याहारपरिहारः प्रणीतगुप्तिः । मानाधिकाहारपरिवर्जनमतिमात्राहारगुप्तिः । स्नानविलेपनादिशरीरशुश्रूषावर्जनं भूषणगुप्तिः ॥

ज्ञानदर्शनचरणभेदतो ज्ञानादि त्रिविधम् ।

कर्मक्षयोपशमसमुत्थावबोधनहेतुर्द्वादशाङ्गान्यतरत् ज्ञानम् । तत्त्वश्रद्धानं दर्शनम् । पापव्यापारेभ्यो ...

एकाचार्यसन्तानो मुनिसन्तानः । स्थविरपरम्परागतसाधुगणः । एकज्ञातीयानेकगच्छसमूहः कुलम् । ज्ञानदर्शनचरणगुणवान् श्रमणादिः सङ्घः । ज्ञानादिरत्नत्रयशालिसर्वाश्रमात्मकः साधुः । एकसमाचारीसमानरत्नत्रयसाधुसमनोज्ञः ॥

वसतिकथानिषद्येन्द्रियकुड्यान्तरपूर्वक्रीडितप्रणीतातिमात्राहारभूषणगुप्तिभेदेन ब्रह्मचर्यगुप्तिर्नवधा ॥

स्त्रीपश्वादिवासस्थानवर्जनं वसतिगुप्तिः । रागानुबन्धिस्त्रीसल्लापचरित्रवर्णनपरित्यागः कथागुप्तिः । स्त्र्यासनपरिवर्जनं निषद्यागुप्तिः । रागयुक्तस्त्र्यङ्गोपाङ्गविलोकनवर्जनमिन्द्रियगुप्तिः । एककुड्यान्तरितमैथुनशब्दश्रवणध्यानपरित्यागः कुड्यान्तरगुप्तिः । प्राक्तनतत्क्रीडास्मरणवर्जनं पूर्वक्रीडितगुप्तिः । अतिस्निग्धमधुराद्याहारपरिहारः प्रणीतगुप्तिः । मानाधिकाहारपरिवर्जनमतिमात्राहारगुप्तिः । स्नानविलेपनादिशरीरशुश्रूषावर्जनं भूषणगुप्तिः ॥

ज्ञानदर्शनचरणभेदतो ज्ञानादि त्रिविधम् ।

कर्मक्षयोपशमसमुत्थावबोधनहेतुद्वादशाङ्गाद्यन्यतरत् ज्ञानम् । तत्त्वश्रद्धानं दर्शनम् । पापव्यापारेभ्यो ज्ञानश्रद्धानपूर्वकविरतिश्चरणम् ॥

बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वादशविधानि तपांसि पूर्वमेवोक्तानि ॥

उदीर्णक्रोधादिचतुष्टयनिग्रहः क्रोधनिग्रहः ॥

इति चरणनिरूपणम् ॥

पिण्डविशुद्धिसमितिभावनाप्रतिमेन्द्रियनिरोधप्रतिलेखनागुप्त्यभिग्रहभेदेनाष्टविधमपि करणमवान्तरभेदात्सप्ततिविधम् ॥

सर्वदोषरहिताऽऽहारोपाश्रयवस्त्रपात्रप्राप्तिरूपात्मकाश्चत्वारः पिण्डविशुद्धयः ॥

साध्वाचरणे शास्त्रोदितविधिना सम्यक्प्रवृत्तिः समितिः। सा चेर्यादिरूपा पञ्चविधा पूर्वमेवाभिहिता ॥

धर्मार्थं चित्तस्थिरीकरणाद्धेतुर्विचारो भावना। द्वादशविधा सा चेत्थम् ॥

बाह्यान्तरनिखिलपदार्थानामनित्यत्वचिन्तनमनित्यभावना। अनया धीरा संयोगे आनन्दो वियोगे च दुःखमपि पुरुषस्य न स्यात् ॥

जन्मजरामरणादिजन्यदुःखपरिवेष्टितस्य जन्तोः संसारे क्वापि अर्हच्छासनातिरिक्तं किमपि शरणं न विद्यत इति भावनाऽशरणभावना। एवं भावयतः सांसारिकेषु भावेषु वैराग्यं समुत्पद्येत ॥

[illegible] जनानां सर्व एव स्व- [illegible] समारम्भावना । एवं [illegible] भावाग्निर्विरणस्य सं- [illegible]

[illegible] कश्चिदात्मीयः परो [illegible] चान्तरङ्गं प्रभवतीत्येवं [illegible] अनया च निःसङ्गतां [illegible]

[illegible] त्मानुचिन्तनमन्य- [illegible] समानविधृत्तिर्जायेत

अशुचिमन्त [illegible] शुचिरूपोऽशुचिस्यन्दी चेति विचारो शुचिभावना [illegible] अनया च शरीरविषये निर्ममत्वं स्यात्

इन्द्रियाद्याश्रवद्वारा कर्मागमनचिन्तनमाश्रव- भावना । अनया चाश्रवनिरोधाय यतेत ॥

आश्रवदोषास्सैव पापोपार्जननिरोधपटिष्ठसंवर- वतो नैव स्पृशन्तीति विलोकनं संवरभावना। अनया च संवराय घटेत ॥

नरकादिषु कर्मफलविपाकोदयोऽबुद्धिपूर्वकः तपः

परीषहादिकृतश्च कुशलमूल इति विभावनं निर्जरभावना । अनया च कर्मपरिक्षयाय यतेत ॥

पञ्चास्तिकायरूपानेकपरिणामोत्पादव्ययध्रौव्यात्मकं लोके विचित्रस्वभावमिति विचारणा लोकभावना । एतया च निर्ममत्वमुदीयात ॥

तत्र अलोकमध्यः केवलिनावलोक्यमानो लोकः । स च पञ्चास्तिकायात्मकः कटिन्यस्तकरयुग्मवैशाखसंस्थानसंस्थितपादनराकृतिस्तिर्यगधस्त्रयात्मकश्चतुर्दशरज्जुपरिमाण ऊर्ध्वाधोविस्तारेण सर्वत्र ।

असंख्येययोजनकोटाकोटिप्रमाणा रज्जुः ।

तत्र कल्पादयो नवग्रैवेयकानुत्तराणि सार्धसप्तरज्जुप्रमाणो लोकान्तावधिरूर्ध्वलोकः सिद्धशिलावधिर्ज्योतिर्लोकः ॥

तत्रतु रत्नप्रभापरनामकघर्मापृथिव्युपरितनक्षुल्लकप्रतरद्विके मेरुपर्वतमध्ये उपर्यधोभावेन स्थितमनुष्यलोकतिर्यग्लोकमध्यप्रदेशाष्टकः ॥

अयमेव सकललोकस्य मध्यं दिग्विदिक्प्रवर्तकरुचकम् ॥

तत्तदधःस्थितासु शर्करावालुकापङ्कधूमतमोमहातमःप्रभावस्थानासु घर्मावंशाशैलाञ्जनारिष्टामघामाघवतीसंज्ञासु भावासु पृथिवीष्वधोऽधः पृथुतराः ॥

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible]

विहाय मध्ये चानव्यन्तरनिकाया निवसन्ति । एते च व्यन्तराणामवान्तरभेदाः ॥

रुचकादुपर्यधश्चाष्टादशशतयोजनप्रमितो व्यन्तरनरज्योतिषादिनिवासयोग्यो झल्लर्याकृतिस्तिर्यग्विशालश्शुभपरिणामी तिर्यग्लोकः ॥

मध्यलोकाभिधाने तिर्यग्लोके पूर्वपूर्वापेक्षया द्विगुणविस्तारा असंख्याता वलयाकृतयो जम्बूद्वीपादि स्वयम्भूरमणसमुद्रान्ता द्वीपसमुद्रास्सन्ति ॥

मध्ये लक्षयोजनपरिमाणस्य जम्बूद्वीपस्य नाभिरिव भूतले योजनसहस्रेणावगाहमानश्चत्वारिंशद्योजनमितचूलायुतो नवाधिकनवतिसहस्रयोजनसमुच्छ्रायोऽधो दशयोजनसहस्रं विस्तृत ऊर्ध्वञ्च योजनसहस्रविस्तारो भद्रशालादिभिश्चतुर्भिर्वनैः परिवृतो मेरुभूधरः काञ्चनमयो वर्तुलाकारो विलसति ॥

जम्बूद्वीपे चोत्तरोत्तरक्रमेणोत्तरदिग्वर्तीनि क्षेत्रव्यवच्छेदकहिमवन्महाहिमवन्निषधनीलरुक्मिशिखरिवर्षधरपर्वतान्तरितानि भरतहैमवतहरिविदेहरम्यकहैरण्यवतैरावतनामभाञ्जि सप्त क्षेत्राणि । एवमेव धातकीखण्डे पुष्करार्धे च द्विगुणानि क्षेत्राणि ॥

मेरुगिरेर्दक्षिणतो निषधस्योत्तरतो देवकुरवः ।

नीलपर्वताद्दक्षिणेन तदुत्तरेणोत्तराः कुरवः । देवकुरूत्तरकुरुभ्योऽन्यत्र भरतैरावतविदेहाः कर्मभूमयः ॥

एवं लवणोदकालोदपुष्करोदवरुणोदक्षीरोदघृतोदेक्षुवरोदनन्दीश्वरोदारुणवरोदादिभिस्समुद्रैः क्रमेणान्तरिता जम्बूधातकीखण्डपुष्करवरवरुणवरक्षीरवरघृतवरेक्षुवरनन्दीश्वरारुणवरादयोऽसंख्याताः स्वयम्भूरमणपर्यन्ता द्वीपसमुद्राः परित एकरज्जुविष्कम्भे वर्तन्ते ॥

तत्र पुष्करवरद्वीपार्धं यावन्मानुषं क्षेत्रम् । ततः परं मनुष्यलोकपरिच्छेदकः प्राकाराकारो मानुषोत्तरो नाम भूधरो वर्तते । नास्मात्परतो जन्ममरणे मनुष्याणां जायेते ॥

रुचकाभिधानसमतलादूर्ध्वं नवत्युत्तरसप्तशतयोजनान्तेऽनुक्रमेण जघन्योत्कृष्टतः पल्योपमाष्टमचतुर्थभागायुष्काणां तारकाणां विमानानि । तत ऊर्ध्वं दशयोजनेषु सहस्राधिकपल्योपमायुष्कसूर्यविमानं । तदुपर्यशीतियोजनेषु लक्षाधिकपल्योपमायुष्कचन्द्रविमानं । ततोऽप्यूर्ध्वं विंशतियोजनेषु अर्धपल्यैकपल्योपमायुष्काणां नक्षत्रग्रहाणां विमानानि ॥

एवममी ज्योतिर्गणा एकविंशत्युत्तरैकादशशतयोजनदूरतो मेरुं परिभ्रमन्ति ॥

ततश्चोपरि पूर्वादिक्रमेण विजयवैजयन्तजयन्ताऽपराजितानि विमानानि सन्ति । मध्ये च सर्वार्थसिद्धविमानम् । आद्यचतुर्विमानस्थानामुत्कृष्टतो द्वात्रिंशत्सागरोपमं जघन्यत एकत्रिंशत्सागरोपममायुः । सर्वार्थसिद्धस्थानान्तु जघन्याभावेनोत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपममायुः । आद्यस्थानद्वयं घनोदधिप्रतिष्ठं तदुपरिस्थानत्रयं वायुप्रतिष्ठं तदुपरिस्थानत्रयं च घनोदधिघनवातप्रतिष्ठं शेषाणि च गुरुलघुगुणवत्त्वादाकाशप्रतिष्ठानि ॥

ग्रैवेयकेषु अनुत्तरे च कल्पातीता देवा निवसन्ति ॥

तत ऊर्ध्वं द्वादशयोजनात् पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयोजनपरिमाणा मध्ये चाष्टयोजनबाहल्या अन्ते मक्षिकापक्षवत्कृशतरा उत्तानातपत्राकारा ईषत्प्राग्भाराभिधानाष्टमी स्वच्छस्फटिकरूपा सिद्धशिलापराभिधाना पृथिवी ॥

तत ऊर्ध्वं चतुर्थगव्यूतिषष्ठभागे आलोकान्तं सिद्धानां निवासः ॥

तत्र रुचकात्सौधर्मेशानौ यावत्सार्धरज्जुस्ततः आ सनत्कुमारमाहेन्द्रमेकरज्जुस्ततस्सहस्रारं यावत्सार्धं रज्जुद्वयं तस्मादच्युतं यावदेकरज्जुस्तत आलोकान्तं किञ्चिदूनैका रज्जुः ॥

का आचाम्लपारणारूपा ग्रामादिभ्यो बहिरुत्ता-नशयनाद्यासनस्थितिपूर्वकघोरोपसर्गसहनरूपा प्रतिमा अष्टमी ॥

उत्कटिकाद्यासनस्थितिपूर्विका पूर्वोक्तैव नवमी प्रतिमा ॥

गोदोहिकाद्यासनस्थितिपूर्विका तादृश्येव दशमी प्रतिमा ॥

निर्जलषष्ठभक्तप्रत्याख्यानपूर्विका ग्रामाद्बहिश्चतुरङ्गुलान्तरचरणविन्यसनरूपा प्रलम्बितबाहुकायोत्सर्गकरणात्मिकाऽहोरात्रप्रमाणा प्रतिमैकादशी ॥

अष्टमभक्तपानीया ग्रामाद्बहिरीषदवनतोत्तरकाया एकपुद्गलन्यस्तदृष्टिकाऽनिमिषनेत्रा सुगुप्तेन्द्रियग्रामा दिव्यमानुषाद्युपसर्गसहनसमर्था कायोत्सर्गावस्थायिन्येकरात्रिकी प्रतिमा द्वादशी ॥

तत्तद्विषयेभ्यस्तत्तदिन्द्रियाणां विरमणरूपाः पञ्च इन्द्रियनिरोधाः ॥

आगमानुसारेण वस्त्रपात्रादीनां सम्यङ्निरीक्षणपूर्वकं प्रमार्जनं प्रतिलेखना ॥

सा च सूत्रार्थतत्त्वश्रद्धानसम्यक्त्वमिश्रमिथ्यात्वमोहनीयवर्जनकामस्नेहदृष्टिरागपरिहारशुद्धदेवगु-

स्वधर्मादरकुदेवकुगुरुकुधर्मपरिवर्जनज्ञानदर्शनचारित्रादरज्ञानदर्शनचारित्रविराधनापरिहारमनोवचनकायगुप्त्यादरमनोवाक्कायदण्डपरिहाररूपभावनागर्भितवचनोच्चारणपूर्वकवस्त्रादिनिरीक्षणप्रमार्जनरूपा पञ्चविंशतिप्रकारा विज्ञेया ॥

हास्यरत्यरतिपरिहारभयशोकजुगुप्सापरिहारकृष्णनीलकापोतलेश्यापरिहारऋद्धिरससातगौरवपरिहारमायामिथ्यानिदानशल्यपरिहारक्रोधमानमायालोभपरिहारपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसकायरक्षणात्मकभावपूर्णवचनोच्चारणपूर्वकशरीरप्रमार्जनात्मिका या सा पञ्चविंशतिरूपोपलक्षणतो संख्या ॥

प्रागुपदर्शिता शुभपरिणामः ॥

साधुनियमविशेषोऽभिग्रहः । स च द्रव्यक्षेत्रकालभावतश्चतुर्विधः ॥

विशिष्टद्रव्यपरिग्रहो द्रव्याभिग्रहः । विशिष्टक्षेत्रस्थदातृस्वकाशादद्यादिग्रहणं क्षेत्राभिग्रहः । विशिष्टकाले चर्यादिग्रहणं कालाभिग्रहः । विशिष्टभावयुक्तदातृस्वहस्तादद्यादिपरिग्रहो भावाभिग्रहः ॥

इति करणनिरूपणम्

महान् चारित्रीत्युच्यते । स पञ्चविधः पुलाकबकुशकुशीलनिर्ग्रन्थस्नातकभेदात् ॥

रा आपात्मत्यागमात्मा ग्रामाद्बहिर्गतो पश्चिमार्ध-मुत्तानशयनाद्यासनाभिग्रहिर्वकगोरात्मसर्गसहनरूपा प्रतिमा अष्टमी ॥

उत्कटिकाद्यासनाभिग्रहिका पूर्ववत् नवमी प्रतिमा ॥

गोदोहिकाद्यासनाभिग्रहिका तादृश्येव दश-मी प्रतिमा ॥

निर्जलषष्ठभक्तप्रत्याख्यानपूर्विका ग्रामाद्बहि-र्मुकुलितान्तरचरणस्थितिप्रलम्बितबाहुकायो-त्सर्गकरणात्मिकाऽहोरात्रप्रमाणा प्रतिमैकादशी ॥

अष्टमभक्तपानीया ग्रामाद्बहिरीषद्वनमितो-त्तरकाया एकपुद्गलन्यस्तदृष्टिकाऽनिमिषनेत्रा सुगुप्ते-न्द्रियग्रामा दिव्यमानुषाद्युपसर्गसहनसमर्था कायो-त्सर्गावस्थायिन्येकरात्रिकी प्रतिमा द्वादशी ॥

तत्तद्विषयेभ्यस्तत्तदिन्द्रियाणां विरमणरूपाः पञ्च इन्द्रियनिरोधाः ॥

आगमानुसारेण वस्त्रपात्रादीनां सम्यङ्निरी-क्षणपूर्वकं प्रमार्जनं प्रतिलेखना ॥

सा च सूत्रार्थतत्त्वश्रद्धानसम्यक्त्वमिश्रमिथ्या-त्वमोहनीयवर्जनकामस्नेहदृष्टिरागपरिहारशुद्धदेवगु-

शृङ्गाराय तैलादिना दण्डपात्रादीन्युज्ज्वलीकृत्य ग्रहणशील उपकरणबकुशः । अनागुप्तत्वनिरपेक्षेण भूषार्थं करचरणादिप्रक्षालननेत्रादिमलनिस्सारणदन्तक्षालनकेशसंस्काराद्यनुष्ठाता शरीरबकुशः ॥

पुनरपि बकुशः पञ्चविधः । आभोगानाभोगसंवृतासंवृतसूक्ष्मभेदात् ॥

शरीरोपकरणानामलङ्कारस्साधूनामकार्य इति ज्ञानवान् कर्त्ता च बकुश आभोगबकुशः । सहसा च शरीरोपकरणानामलङ्कर्ता बकुश अनाभोगः । लोकैरविदितदोषो बकुशस्संवृतः । प्रकटं दोषानुष्ठाता बकुशोऽसंवृतः । किञ्चित्प्रमादी नेत्रमलापनयनकारी बकुशस्सूक्ष्मबकुशः । एते बकुशास्सामान्येनर्द्धियशस्कामास्सातगौरवाश्रिता अविविक्तपरिवाराश्छेदयोग्यशबलचारित्रा बोध्याः ॥

उत्तरगुणविराधनसंज्वलनकषायोदयान्यतरस्माद्दूषितचारित्रः कुशीलः । स चाऽऽसेवनाकषायभेदेन द्विविधः ॥

वैपरीत्येन संयमाराधक आसेवनाकुशीलः । अयमेव प्रतिसेवनाकुशील उच्यते । संज्वलनक्रोधाद्युदयाद्दूषितचारित्रः कषायकुशीलः ॥

द्विविधोऽपि सः पञ्चविधः। ज्ञानदर्शनचरणतपो यथासूक्ष्मभेदात् ॥

ज्ञानदर्शनचरणतपसां वैपरीत्येनाऽऽसेवकाश्चत्वारः प्रतिसेवनाकुशीलाः। शोभनतपस्वित्वप्रशंसाजन्यसन्तोषवान् यथासूक्ष्मप्रतिसेवनाकुशीलः ॥

संज्वलनक्रोधादिभिः ज्ञानदर्शनतपसां स्वाभिप्रेतविषये व्यापारयिता ज्ञानादित्रिविधकषायकुशीलः। कषायाक्रान्तः शापप्रदः कुशीलश्चारित्रकषायकुशीलः। मनसा क्रोधादिकर्त्ता कुशीलो यथासूक्ष्मकषायकुशीलः ॥

निर्गतमोहनीयमात्रकर्मा चारित्री निर्ग्रन्थः। स चोपशान्तमोहो क्षीणमोहश्चेति द्विविधः ॥

संक्रमणोद्वर्तनादिकरणायोग्यतया व्यवस्थापितमोहनीयकर्मोपशान्तमोहः। क्षपितसर्वमोहनीयप्रकृतिको निर्ग्रन्थः क्षपितमोहः ॥

द्विविधोऽपि सः प्रथमाप्रथमचरमाचरमसमय यथासूक्ष्मभेदात् पञ्चविधः ॥

अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे निर्ग्रन्थकालसमयराशौ प्रथमसमय एव निर्ग्रन्थत्वं प्रतिपद्यमानः प्रथमसमय-

निर्ग्रन्थः । अन्यसमयेषु विद्यमानोऽप्रथमसमयनिर्ग्रन्थः ॥

अन्तिमसमये विद्यमानश्चरमसमयनिर्ग्रन्थः । शेषेषु विद्यमानोऽचरमसमयनिर्ग्रन्थः । आद्यौ पूर्वानुपूर्व्यां अन्त्यौ च पश्चानुपूर्व्यां व्यपदिष्टौ । प्रथमादिसमयाविवक्षया सर्वेषु समयेषु वर्तमानो यथासूक्ष्मनिर्ग्रन्थः ॥

निरस्तघातिकर्मचतुष्टयः स्नातकः । स सयोग्ययोगिभेदेन द्विविधः । मनोवाक्कायव्यापारवान्स्नातकः सयोगी । सर्वथा समुच्छिन्नयोगव्यापारवान्स्नातकोऽयोगी ॥

संयमश्रुतप्रतिसेवनातीर्थलिङ्गलेश्योपपादस्थानैर्विभाज्या एते ॥

पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीलाः सामायिकसंयमे छेदोपस्थापने च वर्तन्ते । कषायकुशीलाः परिहारविशुद्धौ सूक्ष्मसंपराये च । निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च यथाख्यात एव ॥

पुलाकबकुशप्रतिसेवनाकुशीला उत्कर्षेणाभिन्नाक्षराणि दशपूर्वाणि श्रुतानि धारयन्ति । कषायकुशीला निर्ग्रन्थाश्च चतुर्दशपूर्वधराः । जघन्येन

पुलाकानां श्रुतमाचारवस्तु । बकुशकुशीलनिर्ग्रन्थ
नामष्टौ प्रवचनमातरः। स्नातकास्तु श्रुतरहिताः के
लज्ञानवत्त्वात् ॥

क्षपाभोजनविरतिसहितपञ्चमूलगुणानामन्य
तमं बलात्कारेण प्रतिसेवते पुलाकः। बकुशो मूल
गुणाविराधक उत्तरगुणांशे विराधकः । प्रतिसेव
नाकुशीलो मूलगुणाविराधक उत्तरगुणेषु काञ्चिद्वि
राधनां प्रतिसेवते । कषायकुशीलनिर्ग्रन्थस्नात
कानां प्रतिसेवना नास्ति ॥

पुलाकादयस्सर्वे सर्वेषां तीर्थकृतां तीर्थेषु भ-
वन्ति ॥

ज्ञानदर्शनचारित्ररूपभावलिङ्गानि सर्वेषां स्युः ॥
रजोहरणादिद्रव्यलिङ्गानि तु केषाञ्चित्सर्वदैव भव-
न्ति केषाञ्चित्कदाचित् केषाञ्चिन्नैव भवन्ति ॥

पुलाकस्योत्तरास्तिस्रो लेश्याः । बकुशप्रतिसे-
वनाकुशीलयोः षडपि । परिहारविशुद्धिकषाय-
कुशीलस्योत्तरास्तिस्रः । सूक्ष्मसम्परायस्य तस्य
निर्ग्रन्थस्नातकयोश्च केवला शुक्ला लेश्या । अयोगस्तु
शैलेशीप्रतिपन्नस्य न काचिदपि भवति ॥

पुलाकस्योपपात आसहस्रारं बकुशप्रतिसेवना-

कुशीलयोर्नवमदशमदेवलोकयोः कषायकुशीलनिर्ग्रन्थयोस्तु सर्वार्थसिद्धे। सर्वेषामपि जघन्यः पल्योपमपृथक्त्वस्थितिके सौधर्मे। स्नातकस्य निर्वाणे॥

पुलाककषायकुशीलयोर्लब्धिस्थानानि सर्वजघन्यानि। तौ युगपदसंख्येयानि स्थानानि गच्छतः। ततः पुलाको व्युच्छिद्यते। कषायकुशीलस्तु गच्छत्यसंख्येयस्थानान्येककः। ततः कषायकुशीलप्रतिसेवनाकुशीलबकुशा युगपदसंख्येयानि संयमस्थानानि गच्छन्ति। ततो बकुशो व्युच्छिद्यते ततोऽसंख्येयस्थानानि गत्वा प्रतिसेवनाकुशीलो व्युच्छिद्यते ततोऽसंख्येयानि स्थानानि गत्वा कषायकुशीलो व्युच्छिद्यते। अत ऊर्ध्वमकषायस्थानानि निर्ग्रन्थः प्रतिपद्यते। सोऽप्यसंख्येयस्थानानि गत्वा व्युच्छिद्यते, अत ऊर्ध्वस्थानं गत्वा स्नातको निर्वाणं प्राप्नोतीति दिक्॥

जिनागमं यथाज्ञातं तत्त्वचक्रचरणमीरितम्।
स्वरूपेण विधानेन सम्यग्ज्ञानाभिवृद्धये॥

इति श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरचरणनलिननित्यस्वात्मभक्तिभरेण विजयलब्धिसूरिणा विनिर्मितः तत्त्वन्यायविभाकरस्समाप्तः

श्रीगुरुचरणसमर्पणम् ।

[illegible]

[illegible] ज्ञानात्मनः ।

[illegible]

[illegible] वद्दुपिवीतिना ॥

[illegible] घानौ

[illegible] भीमोदयसूरीन्दुना ।

[illegible] विनतुना मोर [illegible] निधौ

पीत [illegible] पुपे [illegible] ॥